

ПОМІСЯЧНЕ
ПЕРІОДИЧНЕ
ВИДАННЯ

24678

РОМАНІ
І ПОВІСТІ
ЛЯ ДІТЕЙ

ІВ. АНДРІЄНКО
У НОВУ ПУТЬ

№ 9

ЩОМІСЯЧНЕ
ПЕРІОДИЧНЕ
ВИДАННЯ

РОМАНИ
І
ПОВІСТІ

ДЛЯ ДІТЕЙ

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На 12 м-ців 2 крб. —

На 6 м-ців 1 крб. 20 к.

На 3 м-ці — 60 к.

Ціна окрем. номера 20 к.

Передплату приймають :

Вид - цтво „Український

Робітник“—Харків, Паллац

Праці, філії та уовно-

важені вид - ва, всі пош-

тові котори

ІВАН АНДРІЄНКО

У НОВУ ПУТЬ

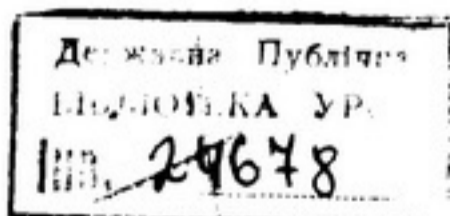
ПОВІСТЬ ДЛЯ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ВІКУ

*Державний Науково - Методологічний
Комітет Наркомосвіти УСРР ухвалив
до вжитку по книгозбірнях соцвиху
за № 841 з 18 липня 1930 року*

№ 9—вересень

1 9 3 0

„УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК“

Бібліографічний зміст цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку“, „Картковому ревертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Укрголовліт № 4275. 10/VIII 1930
Зам. № 2098 Тираж 20.000
А₂ — 5 1/2 арк.

ЦЕНТРАЛЬНА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
Акт № 197 92
№ 12 652-13

ЗНОС
Зв'язано 20 01 р.

I

МОРЕ ПОСИРОТИЛО

Високий, з подзьобаним віспою обличчям і рудуватий рибалка вступив до хати. Він обважнілими ногами зробив кілька кроків до лави, довго шукав позад себе рукою місце, щоб покласти верблюжого засмальцьованого бриля, і тоді вже важко зідхнув. Сухорлява, до того ще й дуже виснажена молодиця — його жінка Дарка — спершу не помітила чоловікової стурбованости. Пораючись у закутті між старим дерев'яним ліжком і піччю, вона байдуже поспитала:

— Коли на море збираєшся?

Лише хлопець років чотирнадцяти, що сплітав біля столу з старого шмаття сорочка¹⁾ якийся мотузок, одразу побачив батькову стурбованість. Спершу він зробив було рух від стола й на його некрасивому біявому та кирпатовому обличчі, густо поцяцькованому ластовинням, вирисувалося прохання. Але сірі, завжди серйозні, очі його зустріли батькову похмурість, обважнілість рухів і слова прохання, що мали були зірватися з уст, застряли в горлянці. Хлопець, пильно стежачи за батьком, покрутився перед ним і після матиного запитання вернувся до свого мотузка.

Григор Нещадим не відповів одразу жінці. Він спершу почував потилицю, прокрехтав — „гех“ і тоді вже похмуро кинув наче кудись у бік:

— Не поїдемо зовсім сьогодні.

¹⁾ Сорочок — матеріял для виробу сіток.

У Дарки від здивовання брови підперли густі зморшки на чолі.

— Чому? Ти ж збирався.

— Історія. Василь захворів так, що й не встає.

Нещадим підвівся й заклопотано пройшовся по хаті.

— А тут погода отака хороша. Риба небезпремінно на гачках є. Два дні стоять засипані¹⁾. І-і, морока! Грошей же треба, а в кооперативі не дають: за здану рибу вже всі вибрав.

Жінка порадила:

— То попроси Шведуну або Мокрія вибігти з тобою виламати²⁾ посуду.

Григор розсердився.

— Розумна яка! І без тебе просив. Шведун сьогодні поїхав із сітками, а Мокрій з учорашнього дня на морі. Хіба такого погожого дня рибалка гуляє? Обійди все сслице, нікого не знайдеш... Ге-ех, історія! Не везе.

Рибалка продовжував ходити взад та вперед.

— А риба небезпремінно є. Завтра вітер може змінитися, посвіжає³⁾ — тоді й не доберешся. Що ти йому пороб...

Нещадим не докінчив, крутнувся на закаблуках і спинився перед дружиною.

— Доведеться з тобою, мабуть, їхати.

І, знизавши очима тендітну постать тої, додав:

— Хоч і горя наберешся з тобою, та все ж якось виламаємо.

Дарка покірливо хитнула головою.

— Про мене. Тільки аж завтра під снідання. Я хліб учинила, на зорі пектиму.

— На зорі треба вже посуду⁴⁾ виламати.

— Як же тоді з хлібом?

— Діжу винесеш у холодне.

1) Засипати — ставити у воду сітки чи гачки.

2) Виламувати — виймати з води гачки, сітки.

3) Свіжає — дужчає вітер.

4) Посуда — стайка гачків.

Григор скуйовдив пальцями свою густу, як віхоть сухої камки, присталої до баркасового кіля, бороду й дивився який час на стелю. Потім перевів погляд на сина.

— Чи може з Тимошем спробувати? Все рівно поміч однакова буде.

Дарка зробила до чоловіка крок і запротестувала.

— З малим? В отаку даль? За вісімнадцять верстов же посуда засипана.

Але Нещадим уже її не слухав. Він одразу повеселішав, підійшов до сина і ляснув його долонею по плечах.

— Го! Який він малий? Парубчака вже.

Тиміш і за своє прохання забув. Гривеник, що його він хотів випросити в батька, вилетів із голови. Обличчя йому зашарілося від батьківської похвали, а на серйозних очах заграла веселкою радість.

— Поїдемо, тату. Нуда?

І, щоб не передумав батько, він ухопив його за руку й жваво продовжував:

— Я стерно держать умію, вітрило майнать. Поїдемо? А то мамі хліб треба пекти.

Нещадим сумно посміхнувся.

— Та, мабуть, таке. Бо що ж поробиш, коли Василь захворів.

Мати спробувала знову заперечувати.

— А хто ж багоритиме? Дитина ще і в руках того багра не держала.

— Яюсь багоритимемо,—махнув рукою батько.—Ти його то часто в руках держала?

Він рішуче повернувся до лави, взяв свого бриля й гукнув до хлопця:

— Збирайся, Тимоше! На берег зараз підемо.

— Ти ж збирався на зорі ламати?—здивувалася мати.

— Раз таке діло, що з хлопцем, то з вечера вискочу на косу й там на миску заночую. Звідти ближче буде,—відповів Нещадим і вийшов на двір.

Тимошеві здалося, що він одразу виріс на цілу голову. Як же, на справжнє діло виідуть! Гаґки ламати. Дію ж

роботу тільки дорослі рибалки виконують. А хлопцеві літа такі, що як ніколи хочеться показати себе дорослим.

Він на морі бував: інколи з батьком до містечка Іздив, раз на волокушу попав близько від берега. Правда, ловили батько з дядьком Василем і він тільки дивився, як усе робиться...

І от тепер іде на справжнє діло. Буде з батьком на баркасі, як рівний із рівним — справжнім рибалкою. А головне, він у помочі стане — на нього вважатимуть уже як на дорослого, корисного члена сім'ї.

Усе ество Тимошеве сповнювалося гордощами. Хлопець поважно переодяг на себе якесь дрантя й, відійшовши до дверей, кинув назад стурбований погляд (батько ж так завжди робить) — чи не забув, мовляв, чого. Тоді вийшов із хати. Мати услід тільки стурбовано зідхнула кілька разів.

Коли проходили селищем до берега, Тиміш з гордовитим виглядом ступав за батьком, намагаючись робити це так, як дорослі рибалки: обважніло, коливаючись тулубом. Зустрічним хлопчикам, своїм товаришам, що зупиняли його по дорозі, він із погордою й баса говорив:

— Аж-за косу гачки ідемо ламати.

— Яйце сорочаче! — дражнилися вслід хлопчики.

Іншим разом від цього дражніння йому ставало дуже боляче. Він тоді або починав бійку, щоб відплатити за образ, або, сварячись і мимохіть затуляючи густе ластовиння на обличчі, швидко шугав у зустрічний селищний провулок. Тепер хлопець на це не потурав і лише призирливо спльовував.

На березі, щоб догодити батькові, Тиміш завзято працював, лагодячи до відплиття баркас. Виливав воду, розв'язував змотане вітрило, а коли рушали, вискочив у воду й почав спихати з мілини судно. Коли не так що робив, батько кричав, як на дорослого:

— Роззяво, хіба так в'яжуть шкот? А ну, швидше повертайся! З якого боку пхаєш? До корми йди!

Від батькових вигуків хлопцеві навіть приємно ставало: на нього вважають, він справжній помічник. А від подаль-

ших думок, що інколи перепліталися з турботами, вже в баркасі, ще приємніше було.

— Він дорослий. Він помагатиме в рибальстві... От якби на цей раз справиться гаразд. Не такий батько тоді похмурий ходитимуть. А то завжди сердяться, що злидні допікають, ніяк кінці з кінцями не стягнуть.

„Помочі своєї нема. На якусь тищу гачків і то треба в супряги йти“—пригадалися часті батькові слова.

Тепер уже він рибалитиме. Як же, він дорослий.

І хлопець простягнув руки, ще не міцні, малосилі, що тільки в його літа швидко з рукавів виростають.

Батько перепинив його думки:

— Ти б заліз у бак і заснув трохи. До миска на косі ще більше години їхатимемо,— гукнув він з корми, де однією рукою тримав держак стерна, а другою — мотузку від кінця шкота.

Та Тимошеві не до сну. Він розвалькувато розсівся на причілку баркаса, поклав ногу на ногу: бачив, так дядько Василь робить, і з осередженим серйозним виглядом дивився на баркасів кіль, ніби хода, напрямок того залежали від пильного його догляду...

У Нещадима свої думки. Неначе зустрічні хвилі, плывуть у голові вони й кінця-краю їм немає.

— Мороки мені буде з ламанням посуду. Не одна рибина піде в море. Ех, життя! Дитину доводиться в море брати... Коли воно вже покращає? Робиш, робиш із малих літ і все злидні заїдають, нестача рибальська. Ось чоботи малому треба купити — не ходити ж йому босим узимку. А де ти його візьмеш, коли на одну посуду спрягаєшся вдвох: на дві сім'ї нею доводиться заробляти? Недорід — хліб дорого, все дорого. Ех! Бевкають ото про колективи, та ніхто в нашому селищі не заходжується коло них. Хоч би придивитися до них, може воно й справді до діла ведеться. Роблять же ото на суходолі комуною на землі і мов би добре виходить... Може б хоч колективи витягли нас із каторги рибальської, нестатків повсякденних...

Ночували на миску в баркасі, забрундучивши його об берег, і мов би ще ніколи так солодко не спав Тиміш, як цю ніч.

Повставали рано, чи й за північ минуло. Роздираючи заспані очі, Тиміш почув батькове стурбоване бурмотіння. Нещадим ходив понад берегом і наслухався, нахилиючись до прибережних хвиль, то підставляв обличчя назустріч майстрові¹⁾.

— Майстро розгуляється — це як пить дать. От тільки чи на світанку, чи як сонце зійде.

Задирав голову вгору й довго вдивлявся у височінь на темний небосхил, густо подзьобаний далекими вогняницями - зірками.

— Чи на всю розійдеться, чи так тільки якусь годину пожартує. Мов би не повинен, зірки чисті...

З цією думкою батько гукнув до хлопця:

— Рушаймо швидше, щоб на зорі на місці бути! Може до сходу сонця виламаємо.

Пливли: батько на кормі біля стерна, а хлопець на прові, бо був наказ:

— Пильно надивляйся вперед, щоб буйка не проскочити.

Тиміш нахилився над кілем і ретельно виконував батькового наказу — аж очі боліли від напруження, бо хіба далеко побачиш у нічній темряві, де важко рухаються одноманітні блідо-блискучі морські хвилі. Боявся й голову повернути, щоб не пропустити буйка. Та, видно, зір досвідченого рибалки гостріший за хоч і молодий, але недосвідчений хлопців. Мов би, Тиміш нічого не пропустив, аж почув батьків голос:

— Майнай вітрило! Приїхали.

Хлопець сюди-туди поглядом, але на морі в сутені не видно нічого. Роздивлятися довго не можна, бо справа жде. Швидше почав розмотувати гіндацію²⁾ на щоглі.

1) Майстро — північно-західній вітер.

2) Гіндація — віршовка, що нею прив'язується до щогли вітрило.

Аж тоді, як вітрило, залопотівши, впало поперек баркаса, Тимішів зір упіймав недалеко на воді сторчову палицю, що на ній матлялася темнувата ганчірка: буйок.

Далеко на сході обрій розгортав над собою простирадло починало світати.

Нещадим узявся за весла. Хлопець спохватився.

— Я, тату, гребтиму.

— Буде й тобі робота,— посміхнувся батько.

Він підплив до буйка й відв'язав його. Потім намацав у воді кінець посуду. Почав витягати за мотузяний ретязь крайній якір. Але той глибоко занурився в дно та ще й мулом, видно, занесло — ніяк не піддається.

— Помагай і ти, хлопче,— батько подав Тимошеві кінець ретязя.

Хлопець зірвався з місця й ухопився за віршовку. Та його сили мало.

— З Василем інша справа, а з цим, мабуть, не вирвемо,— кинувши пнутись, подумав Нещадим. Глянув на мокрий у руці ретязь, потім задумливо на сина. Тиміш відгадав батькові думки, зрозумів його погляд. Відчуваючи ніби провинність за свою малосилість, він густо почервонів і закліпав повіками.

— Давайте ще раз напнемося,— запропонував несміливо.

Нещадим махнув рукою.

— Нічого з того не вийде. Давай краще напинати вітрило. Тоді спробуємо.

Старий замотав кінець ретязя за щоглу. Підняли вітрило й він скерував баркас на нап'ятий ретязь. Це допомогло — якір вирвали з дна. Знову змайнали вітрило.

Середні якорі не так позанурювалися і їх повиймали, не напинаючи вітрила.

Батько, беручись за кінець посуду, щоб почати виламувати її, вчив сина.

— Ти сідай до цього борта і держи в руках багор. Тільки я крикну: „багор“, ти приготуйся й пильнуй за посудом. Як з'явиться на гачкові риба, миттю хапай її багром.

— А баркас? Може я за весла сяду.

— Не треба. Ламаючи посуду, ми його за собою тягтимемо,— напівсердито відповів Нещадим, а в думці пожалкував:

— Шкода, що жодного разу хлопця раніш не брав. Отби він і бачив, як воно все робиться.

Тиміш ухопив багор і схилився над бортом. Очі тільки на воду. Батько почав виламувати посуду, звичайну довжелезну вірьовку, що на ній на деякому віддаленні один від одного висіли на мотузочках гачки. Ось його досвідчені руки, через більшу, ніж звичайну, обважнілість вірьовки й легке посмикування її, відчули поживу. Короткий вигук.

— Багор!

У Тимоша від хвилювання затрусилися руки. На воді майнув хвіст темносріблястої осетрини. Хлопець махнув багром і... не влучив. Батько попустив вірьовку й сердито гримнув:

— Повилазило тобі!

Але глянув на схвильованого хлопця й сумно головою хитнув.

— Сідай на моє місце та помалу тягни за вірьовку. Дивитимешся, як я зачеплю.

Пересіли. На їхнє щастя осетрина не зірвалася з гачка й коли хлопець потягнув за вірьовку, старий Нещадим хвацько підхопив на багор рибу. Витягли її в баркас. Риба неабияка — пудів на півтора ваги. Знову вже батько продовжував виламувати посуду. Удруге на гачковій висіла се-врюжка. І тепер Тиміш не влучив — риба зірвалася й була така. Батько розсердився зовсім.

— Узяв собі поміч,— сплюнув.

Третю рибину хлопець уже влучно вдарив. справа налагодилася й незабаром у баркасі було кілька осетрин, се-врюга та одна велика білюга, що її ледве теж не випустили.

Розвиднялося. Нещадим захопився ламанням посуду так, що не стежив за оточенням. Навколо ж починалось робитися щось незвичайне. Море якимось ураз пожовкло. Лагідні

одноманітні хвилі настобурчувалися, як скуйовджене волосся на голові.

Рибалка відчув небезпеку тоді, як бічна хвиля зненацька так кинула баркас, що старий вірьовку посуду ледве з рук не випустив. Підняв голову, глянув на оточення й стурбовано пробурмотів:

— Свіжає. І-і, біда! Швидше б доламати.

Похапливо продовжували роботу. З кожною хвилиною свіжало дужче й хвилі заважали їм. Коли дійшли до протилежного крайнього якоря, хвилі вже лютували. На морі починалася штурма.

Нещадим сіпнув за якоря раз, удруге — не піддається, лише баркас хитнувся й хвиля залила його. За допомогою баркаса вирвати якоря тепер нічого було й думати, і рибалка сокирою відрубав ретязь. Почали напинати вітрило. Але це не легко було зробити. Вітер метав його, виривав із рук шкот, а в хлопця не вистачало сили підтягати гінлацію. З великим зусиллям батько заорцав таки шкот і скерував баркас проти хвиль.

Спершу Тиміш не відчував ляку. Він був увесь у полоні почуття хвилювання й зворушення, що охопили його під час виламування гачків. До того й батько наче спокійний став, з мовчазно-рішучим виглядом, певний у кожній своїй дії. Мов і стурбованість недавня зникла з його обличчя.

Хлопець не знав того, що досвідчений рибалка в хвилини найбільшої небезпеки намагається тримати себе найспокійніше, бо від тої спокійності густо-часто залежить життя його.

Але ось баркас ураз підкинуло високо вгору на хвилю й ще прудкіше понесло вниз. Хлопцеві тіло похолонуло, обличчя побіліло. Він злякано скрикнув, посковзнувся й ухопився руками за вічко бака. В ту ж мить через голову перекотилася зустрічна хвиля. Не встиг опам'ятатися, як над головою почув суворий вигук:

-- Воду. Воду виливай!

Тремтячою рукою намацав десь з боку корець. Заплющив очі, бо знову гойднуло баркас. Згадав чиїсь слова, сказані

в селищі: „коли боїшся — не треба дивитися на бурхливе море, а тільки на середину баркаса“. Перемагаючи свій ляк, хлопець розплющив очі й глянув перед себе на купу риби. Знову нагукав десь ізгори батько. Тоді Тиміш, не зводячи погляду з хвоста горішньої осетрини, швидко запрацював корцем, виливаючи воду.

Захопився роботою і не так страшно стало. Але голову підвести, щоб глянути на оточення, не наважувався.

Так минуло може з півгодини. Ніхто за цей час не подавав голоса. Раптом Тимошеві вуха піймали батькове радісне бурмотіння.

— Тримайся, синок, скоро коса! Дасть доля, доберемося якось.

Хлопець підняв голову. За верству від баркаса праворуч над водяним виром закуталася в шумовиння прибою довга коса. Одразу на душі стало легко й радісно. Та недовго. Зненацька і якось неприродно крутнуло баркас і водночас почувся зляканий Нещадимів голос:

— Ай, стерно!

Тиміш зиркнув туди очима. На кормі, безпорадно розвівши руки з уламком стернового держака, стояв батько. З боку на хвилі промайнуло саме стерно. Баркас винесло вгору й з п'ятиметрової височини кинуло вниз. Хлопець тремтячими руками вхопився за щоглу та так і прикипів до мокрого дерева. Жахними очима глянув наперед, на нову зустрічну хвилю, що, погрозово моргнувши вершечком, на мить нависла над баркасом жовтуватого - олив'яним страховищем, а тоді враз ринулась на них і водограєм розскочилася на кілю. Десь прохрипів батько:

— Майнай! Майнай, швидше!

Та хлопець ще міцніше вп'явся в дерево. Нещадим, пустивши кінець шкота, плигнув до нього. Ногою попав у рибу, посковзнувся і впав на борт. Кінець шкота заплутався в гачках. У цю мить рвучкий порив майстра вдарив у нап'яте вітрило, а бічна хвиля під борт і баркас беркицнувся на бік, викинувши з протилежного борта у воду старого Нещадима. Нап'яте вітрило лягло на хвилі, вода ринулась у баркас, у бак.

Тиміш спершу не зрозумів нічого, бо кілька хвиль перекотилося через нього, засліпивши очі. Що перше відчув він, так це страшний біль у руці, бо шкот придавив її до чардачка і щогли. Спробував хлопець висмикнути, не може — ще й кінець гіндації заплутався навколо неї. Хвилі почали бити у кіль безпомічного баркаса й корма занурилась у воду, а прова піднялася. Хлопець обвів поглядом бурхливе оточення. Недалеко на високій хвилі побачив батька, що, намагаючись перемогти стихію, плив до баркаса. Та стихія дужча за людину: віддалення між нею та баркасом усе більше й більше...

Тиміш не витримав: дико закричав і знепритомнів.

II

ГОРЕ РИБАЛЬСЬКЕ

Який може бути сон у Дарки Нещадимихи, коли от-от треба хліб пекти уставати? А тут ще й думи турботні про нестатки господарські.

— Оце останнє борошенце спечу, а там знову купувати. А за віщо? Борсаєшся, борсаєшся все життя і ніколи хліба того не наїсишся у волю. Це ж ще тільки осінь надходить, полови сякі-такі бувають, а там зима заскочить... Скрутно прийдеться. Охо-хо, скільки того клопоту через злидні! Із дня в день думаєш, що покращає, а воно?

Так клубочаться в жінчиній голові думи, сплітаються у вузол нерозв'язаний. І ні коли не позбутися їх, запаморочену голову не заспокоїти.

Не знає Нещадимиха, чи спала чи так тільки очі приплющила, а вже й уставати треба. Схопилася, засвітила лампу й давай поратись у хаті: піч затопляти, хліб місити. Потім виглянула у вікно.

— Диви, либонь, розвидняється вже, — здивувалася.

Разом з цим до вух її долетів із надвору новий, не звичайний шум моря. Затурбувалася.

— Невже майстро свіжає?

Вибігла на двір і прислухалася.

— Справді. Бач, як починає море густити.

Їй відповіли з - за халупи глухим шелестом високої акації
— Гу - у - у, ш - ш - ш...

— Григор же з хлоп'ям у морі. Оце саме ламають мабуть.
І неприємно стиснулося серце.

Та хіба Дарці це первина? Хіба первина, щоб чоловіка в морі штурма заставала. Ото тільки що з хлопцем. Та якось лихо мимо пройде.

Зідхнула й повернулася в хату.

А коли розвиднилося зовсім і піч загребла, то затурбувалася знову, бо майстро вже і в димарі тоскним виттям відгукувався. Засунула хату й побігла на кручу - берег, що з боку селища. Глянула на море, а там нічого не видно, обережні рибалки задалегідь поховалися на березі. Лише бурхливо - бруднуватий вир високих пінливих хвиль, і ніби вие, гавкає безліч розлютованих диких тварин. Тоді над передчасно зостарілою постаттю молодиці ще дужче нахилилася тінь старости. Зщулилась, зігнулася вона і в розпачі сплеснула руками.

— Григоре, чоловіче, єдина підпоро моя! Тимоше, сину любий. Де ви? Невже на морі негода захопила?

Затужила пронизливо - тоскно, з причитуванням.

Потім десь глибоко на душі зросла надія.

— Може на мису залишилися штурму перечекати?

До болю в очах вглядалася ліворуч у рухливий, сивий від водяного пилу обрій, де повинен бути мис. Нічого не бачила, все заховалося за тою рухливістю...

Кілька разів вибігала Нещадимиха виглядати своїх рибалок. Із змертво - блідим обличчям, розпатланим волоссям, очима повними надлюдського одчаю і жаху кожного разу вдивлялася вона в оскаженілий водяний простір. І тоді селищани могли бачити на високій кручі - березі самотню скорботну жіночу постать, заціпенілу в печалі людській.

Над вечір майстро почав ущухати, а з ним втамовувалося й море. Сповнена надії, вискочила знову на кручу Дарка. З'явилося кілька вітрил серед притамованих хвиль. Пильно вдивлялася молодиця, шукаючи між ними знайомого, з чорною широкою смугою посередині, що його вона пізнала б

Іде хлопець, мов п'явий, хитається, і його якийсь чужий рибалка за руку веде

за кілька верстов, і не знаходила. У кільканадцятий раз ухопилася в розпачі за голову руками. Побігла на причал розпитати, звідки прийшов перший баркас. Довідалася — з сусіднього селища прибігли рибалки, а про Григора нічого не чули.

Рибалки заспокоювали молодицю.

— Хіба первина така штурма на морі? Кажеш, на мисок поїхав ночувати? То він, мабуть, побоявся ранком виїздити й жде там, доки море зовсім утихомириться та можна буде виламати посуду.

Звичайні людські передбачення, але Дарка з радістю вхопилася за них.

Тільки так могло статися.

Майже заспокоєна пішла додому й за роботу взялася. А до того ніяка робота в голову не йшла.

Вечеріло й поміж селищних халуп слалася вогкувата сутінь.

Нешадимиха вийшла з хати з відрами в руках, щоб по воду піти. Тільки стала на поріг, як погляд упіймав на вулиці Тимоша. Спершу повноводою хвилею радість хлюпнула на душу. Але придивилася добре й відра випустила з рук. Іде хлопець, мов п'яний, хитається, і його якийсь чужий рибалка за руку веде. Ще позаду сусіда Мокрій, кілька селищан, а Григора між ними нема. Прожогом кинулася молодиця назустріч і вхопила за плечі хлопця. В перші хвилини не могла повернути язиком, щоб вимовити запитання, і тільки дивилася синові в очі, що в них застиг скляний жах. Перевела зір на присутніх рибалок. Нічийого не зустріла погляду — як зайці, від її зору врозтіч розбігалися вони. Затрусилася вся, підігнулися ноги. Мов хтось дужий невідомий руками стиснув їй горлянку — в грудях не вистачало повітря. Важко дихаючи, відсахнулася всім тулубом назад і тоді вже хрипльким шепотом видавила з грудей:

. — А Григор... Батько де? Де батько, Тимоше?

Рванулася наперед і з силою трусонула за плечі хлопця. У того дрібно затремтіли губи, а вслід мов з холоду зацокали зуби й до скляного жаху в очах підмішалися сльози.

— Тато загинув... — почав було тремтяче Тиміш і ковтнув останній склад слова. Потім, повисши на материних руках, дико закричав на всю вулицю не своїм голосом :

— Загинули тато на морі !

Десь з боку чужий співчутливий голос пробурмотів :

— Не побивайся, молодице. Життя наше таке собаче.

Нещадимиха широко - виряченими очима якусь хвилинку з жахом дивилася на сина. Далі потихеньку почала присідати. Враз ойкнула й повалилася на землю.

Заметушилися рибалки, підняли нещасну жінку на руки й віднесли до хати.

У хаті, приведена до пам'яті водою, наче в корчах билася в риданні на полу Дарка, в кутку під піччю глухо схлипував Тиміш. Присутні рибалки, як могли, заспокоювали обох.

Чужий присадкуватий рибалка розповідав :

— Я аж із під Бердянського. А на миску у вас куренем стою — рибалю. Ото сиджу собі вранці, гачки гострю, а воно на морі дідько воду рве. Штурма, значить. Придивляюся, коли далеченько над хвилями парус манячить. Думаю — небо-рака якийся на морі застряв. Поманячив парус і зник. Я собі байдуже, гострю та до майстра дослухаюся. Може аж у сніданок закінчив гострити гачки й пішов пройтися на кінець миска. Коли це гульк — у балочку баркас лежить і не звичайно : щоглою в берег занурився, парус теліпається. Здобич морська — одразу догадався я. Швидше туди, аж чую — не то плач, не то скавучання. Прибігаю, а воно хлопець оцей, значить. Придавило його шкотом, руками в гіндацію заплутався — звільнитися сам не може. Видно, і його торсало та мочило багато, мабуть, і непритомний був та очунявся на березі, сердега. Звільнив його, а він мені й розказав усе. Ходили ми після того по миску, батька шукали, на море виглядали. Та хіба знайдеш ?

Рибалка махнув рукою.

— Видно, мимо миска попав і в море пішов. Почало вщухати, так я нап'яв свого паруса й оце сюди хлопця привіз. Вам, люди добрі, треба збігати туди та баркаса їхнього

притягти. Побило його здорово. Все таки хлопець, мабуть, щасливий. Баркас не перекинуло догори дном — парус не пустив.

По тому почали всі розходитися. На дворі селищани радили Мокрієві:

— Ти, як найближчий сусіда, наглядай за молодницею. Коли б була з горя вона собі чого не заподіяла. Або свою бабу надішли...

Тиміш потроху переставав схлипувати. Він власне вповні не усвідомлював сімейної втрати. І плакав хлопець більше не за батьком, а через той жах на морі, що довелося йому вперше пережити, побачити.

З полу в сутені чувся материн стогін. Цей стогін примусив хлопцеву голову мислити по іншому. Він дорослий уже, тепер, так би мовити, єдиний робітник у сім'ї. Не плакати йому треба, а ще матір заспокоїти.

Відчуття, що він уже дорослий, надали хлопцеві мужності, сили. Відчуття це висушило сльози на очах, притамувало недавній біль і жах. Хлопець почував уже потребу дії. Виліз із свого кутка й почав шукати сірники. Світив лампу, насупивши брови й зморщивши лоба. Так, здавалось йому, завжди робив батько.

Коли світло від лампи полохливо затанцювало по всіх закутках хати, Тиміш зробив крок до матері. Але та попередила його. Схопилася з полу й прожогом кинулася до дверей. Хлопець наздогнав і піймав за руку.

— Куди ви, мамо?

Не обертаючись, мати напівсвідомо скрикнула:

— Батька шукати.

Тиміш щосили вчепився в материну руку й затримав Нещадимиху. Тихо й похмуро вимовив:

— Нема тата. Вони загинули.

Мати повернула голову й напіврозуміло прошепотіла:

— Нема... нема, кажеш?

Далі поривчасто обняла сина й, обливаючи його сльозами, затужила:

— За-а-гинув!.. Та на кого ж він нас із тобою залишив? Хто годуватиме нас??!

У хлопця затремтіла нижня щелепа, а до горла підкотилося знизу щось терпке, неприємне, що на хвилину затримало дихання.

Та хіба можна йому плакати? Він же дорослий уже. Ось і зараз, він не тільки не заплаче сам, а ще й матір заспокоїть.

Хлопець ущипнув себе рукою за коліно, а далі до болю укусив палець. Від горла терпкість наче відкотилася. Дивлячись кудись на бік, а рукою торсаючи матір за кохточку, він похапливо й палко заговорив:

— Не треба, мамо! Не плачте! Я вже не маленький, дорослий. Посуду вмю виламувати, на баркасі вправлятися. Рибалити буду.

І щоб остаточно довести, що він уже справді дорослий, хлопець підняв голову і серйозно додав:

— Гляньте самі. Я вже по шию вам, а колись був тільки під руки.

III

БОРСАННЯ В ЖИТТІ

У матері свої справи, а в молодого хлопця свої. Сумні вони в обох, турботні.

Нещадимиха кинулася спершу шукати чоловікове тіло. Оббігала всі селища понад берегом, облазила косу з миском. Усюди розпитувала, чи ніхто не бачив, не чув про потопленика. Ніде нічого. З селищними рибалками їдобралася аж до Бердянського й там у міліції довідувалася. Теж ніяких чуток.

Рибалки, співчуваючи, радили:

— Годі тобі, молодице, бігати. Море таке — або на віки спати покладе на дно, або винесе аж ген на кубанський берег. Де ти його знайдеш?

То була худа, виснажена Дарка, а тепер і поготів. За тиждень як стеблина зробилася, від вітру хитається. А тут ще й злидні напосіли. Той хліб, що напекла, поїли, а щоб спекти ще — борошна нема. Купити ні за віщо. Кинулася за допомогою до рибальського товариства. Голова кооперативний дав карбованця й наказував більше не потикатися.

— Оце кооперація жертвує на твоє нещастя. Твій Григор і так нам завинуватися. Не може товариство всіх годувати, грошей не вистачить.

Що могла на це відповісти молодиця? Нічого. Ні, вона могла б, та язик не повернувся. Вона знала, що коли на весні в багатого рибалки Багрія море занесло баркаса, то видали безповоротної допомоги аж двадцять п'ять карбованців. Бевкали, що Багрій знайшов свій баркас і продав, а все ж таки видали. Бо рибалка кумається з кооперативним головою. А за неї хто заступиться? Важко зідхнула, взяла карбованця та з тим і пішла з товариства.

Поткнулася була Дарка й до сільради за допомогою. Та сільрада їхня на суходолі, в селі Стокопанах за десять верстов. Хіба там можуть знати про її нужду? Голова сільради, правда, співчутливо поставився до неї, та нічого вдіяти не міг.

— У вас своє рибальське товариство й вони повинно допомогти. Рибалки ж народ із забобонами, суходолу та сільради цураються. Жоден не состоїть у нас членом взаємодопомоги. Я ось напишу записку до вашого кооперативного голови.

Не сказала молодиця, що вона вже просила в своїх і як їй допомогли, подякувала й пішла. Ішла зігнувшись, наче під тягарем примарів великої нужди.

Треба на свої руки тільки покладатися. Та де ж ти його заробиш? — шпигала мозок гостра безпросвітня думка.— Хату хіба продати? Позбутися останнього пристановища?

Прийшла додому, а там уже сидить Дорбань. І чужий чоловік він, а його найбільше поважає Нещадимиха. Інші сусіди тільки на словах співчувають її горю, а щоб до діла, так одразу:

— Полови погані, шматка хліба в хаті зайвого немає. Мабуть, голодувати доведеться.

Це заздалегідь так, щоб була молодиця не попросила чого.

А Дорбань не такий. Сам ледве зводить кінці з кінцями, бо має поганенького баркасіка і спрягається з сітошником з одною ставкою¹⁾, а вже двічі приносив риби.

¹⁾ Ставка — 12 сіток, з'єднаних докупи.

На селищі чомусь не долюблювали цього рибалку, бо він був похмурий, тримався відлюдком і говорив завжди із злістю, спльовуючи на кожному слові.

Довідавшись, куди ходила Нещадимиха, Дорбань сердито заговорив:

— Правда, так воно й повинно бути. Приїздили сюди із сільради, умовляли нашого брата вступати членами товариства взаємодопомоги. А рибалки тільки глузували. Мовляв, наша рибальська путь особ, а ваша гречкосійська теж особ, значить, нам не по дорозі. А що селище при вашій сільраді то так — приший хвіст кобилі.

Дорбань в кільканадцятий раз сплюнув.

— Носимось із своїм рибальством. Того й не знаємо, що сьогодні піймав — наївся, а завтра захворів — живіт підтягуй... А Воловченко, голова то наш кооперативний, кажеш, на карбованця розщедрився?

Обличчя рибалки скривила злість.

— От падлець! З Багріями компанію водить. Ех, позасідали дуки в нашому кооперативі. А розігнати їх не можемо через дурість свою. Дрімаємо собі помаленьку тут на прибережних пісках і ні до чого не дослухаємось. Організацію б сюди якусь.

Дорбань трохи помовчав.

— Я оце, Дарко, був недавно в Стопудах під Бердянськом. Там рибалки нових доріг шукають, щоб об'їхати свої злидні. Ще весною колектив організували. Отакий як ото гречкосії на суходолі. Дуки, правда, цькують той колектив і дехто з бідніших відхрищується від нього, та то пусте. Справа в тім, що стопудівські колективщики по півтисячі карбованців на брата з весни заробили, а ми з Семеном удвох чи й півтори сотні вигнали. Отакі то діла. У них уже великий бот е, мотор. Кажуть, що на те літо ще більше виженуть... І зароблять. А ми дурні. Сказав я декому з наших селищан, так вони тільки глузують. То, кажуть, нехай гречкосії на суходолі казяться, а ми, рибалки, ще з глузду не з'їхали. Поговори з такими віслюками. Взяв би та...

Згадавши, що він це говорить молодиці, голова якої забита своїм горем і злиднями, Дорбань не договорив і перемінив розмову.

— Ти, Дарко, все таки не журись. Якось та буде. Шкода, що і в мене, і в тебе баркаси, а посуду нема. А то б спряглися і якимсь рибалили. Доведеться тобі свого хлопця кудись приділити.

— Куди? Хто його найме?

— Це правда. Рибалкам такі наймити непотрібні. Спробуй на суходіл відвести. Ото тільки, що зима вже надходить, та може хтось найме. А журитись не треба. Ми, рибалки, хоч і на краю світа наче живемо та радянська влада тепер. Вона й сюди загляне, а бідну вдову не дасть зобідити. Я ще побалакаю з нашим уповноваженим сільради. Він чоловік нічого, може що порадить.

Прощаючись, рибалка говорив :

— Там Мокрій притяг із миска твій баркас. Понівечило його таки добре. Та ти не турбуйся, я його якимсь підлатаю.

— Може продати ще його доведеться, — зідхнула Н. щадимиha.

— Ні, цього аж ніяк не треба робити. Може ще супрягу на нього знайдемо, — порадив Дорбань і вийшов із хати...

У Тимоша не така робота, не такі думки. Він дорослий і мусить замінити батька. Він повинен рибалити. Хлопець старався тепер без діла не сидіти: у дворі підмете, води принесе. Селищем коли йде, завжди з насупленими бровами, зайнятий важливими думками. На хлопців, що дражняться й глузують із його ластовиння, ніколи не звертає уваги.

Коли мати була в Бердянському, він пішов до дядька Василя, що вже видужав після своєї хвороби. Василь із жінкою саме снідали. Хлопець статечно поздоровкався й сів на лаві. Василиха поспитала :

— Мати дома?

— Ні. Поїхали тата відшукувати.

— Відшукаєш на дні моря, — зідхнула молодиця. Взяла з миски картоплину, шматок риби й подала хлопцеві. — На поснідай, мабуть, голодний же.

Взяла з миски картоплину, шматок риби й подала хлопцеві

У Тимоша слина потекла, так хотілося їсти, але відмовився. Хлопця образило, що його вважають за малого.

— Батькові, чи комусь іншому не тицьнули б у руку, а за стіл посадовили,— була думка.

Він посидів трохи мовчки, а тоді, намагаючись походити на справжнього рибалку й підбираючи в думках відповідні слова, заговорив до Василя:

— Як же воно, дядьку, будемо й надалі ми рибалити вкупі?

Василь націлився на хлопця поглядом.

— Хто це — ми?

— Я та ви. Я вмю на баркасі допомагати і вже посуду навчився виламувати. А з сітками поратись не штука навчитись. У вас ставка сіток є, а в нас баркас.

— З тобою? — перепитав Василь і враз розсердився. — Досить того, що через тебе загинуло моїх половина гачків. Покито стягнешся тепер на другі? Поспішив батько та наробив лиха собі і мені. Камку хіба на березі збирати — ото твоя робота. А рибалити ти не годишся. Я вже з Демидчуком умовився.

При перших дядькових словах хлопець зщулився. В цю хвилину він відчув, що тут справді тільки його провина. Водночас йому ніби щось обірвалося всередині. Дуже таки ці два дні плекав хлопець надію на дядька Василя. Аж заплакати захотілося, та стримався. Сумним, розчарованим голосом ще раз спитав:

— Значить, діла не буде?

Не чекаючи на відповідь, зідхнув і пішов із хати.

Після першої невдачі боляче стало хлопцеві, непевність опанувала його ество. Та не довго. Знову в юну голову настирливо полізли думки.

— Треба спершу навчитися сітками орудувати.

І коли мати пішла до сільради, він побіг на берег, де Шведун збирався виїздити в море на засипку сіток. Покрутив я хлопець та й давай просити:

— Дядьку, візьміть мене з собою!

— Для чого?

— Я дивитимусь, як ви засипатимете.

Присутня тут же Шведуниха розкричалася:

— Цур тобі! Ти на очі поганий. Ще притичина яка приключиться! Бач, банькатий, гидкий який!

У Тимоша від образи сльози повисли на повіках. У цю мить він ладен був крізь землю провалитись. Ледве стримуючи ридання, повернувся й пішов геть. Та Швидун пожалів хлопця.

— Стривай, Тимоше!

А на жінку нагримав:

— Здурила ти! Чого на хлопця напалася?

Потім уже до Тимоша м'яко:

— Сідай на баркаса та поїдемо. Хто ж тебе тепер учитиме рибалити? А вже пора.

Хлопець радий був. Забув і про недавню образу. Заліз на чардачок і придивлявся до кожної дрібниці в роботі Шведуна з сусідою. Коли треба орцати¹⁾ вітрило, а коли кацать²⁾. А як почали засипати ставки сіток, то йому аж очі запалилися.

Спустили вітрило. Сусіда взявся за весла, що завжди про запас лежать у баркасі, а сам Шведун за сітки, складені, як полотно підчас біління. Спершу він спустив на ретязі якір і занурив його десь у дно. Сіпнув його, чи міцно тримається. Далі приладнав буйок на поплавці. Тиміш знає його: такий, як і в них він був, із прапорцем на високій сторчовій палиці. Потім Шведун, викидаючи за борт дерев'яні поплавці на мотузочках, водночас розправляв у воді сітки, що самі ставали сторч, бо з їхнього протилежного боку були прив'язані тяжарі з цеглин. Сусіда потроху гріб веслами. Через кілька сіток Шведун знову спустив у воду якірець. Незабаром позад них на поверхні моря простяглася лента з дерев'яних поплавців. Тиміш не спускав очей із роботи. Його трохи здивувало, чому поплавці трохи на довше, ніж звик часто на березі бачити, на

¹⁾ Орцати — притягати ближче до вітру вітрило.

²⁾ Кацать — відпускати його.

мотузочках прив'язані. А поспитати вважав за сором. Напружував мозок, щоб догадатися. І в їхній посуді були такі поплавці. Нарешті пригадав давні батькові слова, що він їх говорив Василеві, лагодячись виїздити на засипку гачків.

— Треба попустити поплавці. Видно з усього, що посвіжає й риба глибоко йтиме.

У думках зробив висновок:

— Ага, це для того, щоб на певній глибині моря тримати гачки чи сітки. Нуда. Коли за прикметами риба має бути тільки глибоко, то й мотузочки з поплавцями довші.

Коли закінчили засипати й закріпили якоря з другого боку сіток, Шведун весело поспитав у Тимоша:

— Ну, навчився, хлопче? Не мудра штука. А тобі сором досі не знати, парубчак уже. Коли б у мене був такий син, давно усе вже знав. Мазунчиком ти ріс у батька.

У Тимоша обличчя зашарілося так, що навіть ластовиння на мить зникло. Закліпав повіками й відвів погляд униз.

Нуда, йому соромно. Чотирнадцять років уже, син рибалки, а й досі не знає як слід рибальства.

Правда, на одну тільки мить, але на душі заворушилася неприязність до покійного батька. Він таки дуже жалів його. Скільки разів хлопець просився на засипку чи ламання й батько завжди відмовляв.

— Ти малий. Ще рік, два підростеш, тоді навчу. З гачками возитися — важка справа. Коли б ближче засипали, то ще можна б узяти подивитися, а в таку даль небезпечно. Всяко може трапитися.

А хіба на березі чому путньому навчишся? Там тільки виполіскують і ламають сітки та гострять гачки. З балачок теж нічому не навчишся, бо хіба рибалка десь говоритиме про те, що для нього все рівно, як рукою махнути.

Тиміш того не знав, що покійний Нещадим теж болів у душі за нього.

— Да, підростає хлопець, а я ніяк не спроможуся починати вчити. Сам уже в таких літах допомагав батькові. Та й люди колять очі, — думав часто він.

Але згадував довгі дні своєї небезпечної важкої праці й махав рукою.

— Ще встигне натрудитися. Один він у мене.

І хлопець бігав до школи, яку, не зважаючи на те, що в їхніх Черекутьках мало дворів, допомогла відкрити радянська влада. А останню зиму хоч і не вчився, то просто байдикував, а восени збирав камку понад берегом. Власне не байдикував Тиміш. Він люв думати, мріяти про щось. Хлопець міг, дивлячись на безмежний водяний простір, просидіти насамоті з думками цілий день. Або вигідає щось зробити: возика, чи сачок із знайдених на березі шмаків старих сіток сплести. Тоді можна застати його нерухомого з роботою на руках. Він забув про неї, в голові йому інше. Може через те й очі йому стали серйозні, навіть суворі.

Про що думав Тиміш? Обмежена була його уява. Частіш про те, що читав у книжках та розповідала в школі вчителька. А коли сидів на кручі, то малював собі картини, що робиться за отим безмежним водяним простором, який там берег, які селища...

Виходячи з баркаса на берег, Шгедун казав Тимошеві:

— Колись поїдемо ще й ламати. Побачиш, як і це діло робиться.

Одного разу до Нещадимів прийшов Дорбань і повідомив:

— Ти б, Дарко, сходила до Мотренка. Самійленко продає свого баркаса, а він у супрязі з ним. Побалакай, може Мотренко погодиться рибалити з тобою. В крайньому разі він собі більшу частку братиме. Хоч на харчі тобі переплатиме риби.

А помовчавши:

— Не раз же доводилося з Григором виїздити в море?

Нещадимиha хитнула головою. Тиміш, що крутився поблизу й чув цю балачку, жваво запропонував матері:

— Ходімте вдвох до Мотренка.

— Я, сину, сама сходжу.

Та хлопець упросив таки матір, і вони пішли вдвох до рибалки.

Мотренко, вислухавши Нещадимиху, критично глянув на її виснажену, малосилу постать. Почухав потилицю.

— Які там з тобою можуть бути полови? Тільки морока одна. Та ще Самійленко чи й продасть баркаса. Ні, мабуть, облиш це, молодиче, шукай собі іншого супрягача.

Нещадимиха похнюпила голову. Встряв у балачку Тиміш.

— Я теж умію сітки засипати. Давайте, дядьку, рибалити вкупі. Щоб легше вам було, ми з мамою виїздитимемо, а ви самі.

— Досить того, що батько вже з тобою нарибалив, — махнув рукою Мотренко й відвернувся.

Дома Нещадимиха притиснула до грудей русяву синову голову й тужно вигукнула:

— Нема в нас хазяїна! Сироти ми з тобою, дитино. Зима надходить. Що їстимемо, чим топтимемо?

Вся постать її безпорадно хитнулася, а обличчя затрусалося в риданні — беззвучному, без сліз.

Що найгірше для хлопця, так оцей материн плач. Бо тоді самому плакати хочеться, а треба стримувати себе. Йому ж не можна, він уже великий.

Досадно заторсав материну руку.

— Не плачте!

Одразу ж за цю досаду стало соромно. Він підняв угору сумні сірі очі й захлинаючись палко промовив:

— Я зароблю грошей, мамо! Я знаю, що мені треба робити. Раз ніхто з нами не хоче спрягатися, то я... я наймуся.

Нещадимиха й сама знала, що це єдиний вихід. Та хто найме? Кому потрібен? Хіба на суходіл відвести?..

IV

НА НОВОМУ МІСЦІ

Біля приміщення Черекутківського рибальського товариства — а це була просто Воловченкова хата, яка відрізнялася від інших селищних халуп тільки тим, що під нею лежала купа діжок і плетінок з лози під рибу — строка-

титься, грядкою конопель у бурю хвилюється людська юрба. Не лише зібралися рибалки, а й жінки, діти. Різнокольорові хусточки й кохточки, кострубаті, переважно рудуваті від сонця, чуби, засмальцьовані брилі — все це переплелось, змішалось.

Зійшлися вирішати важливу справу. Про неї саме й говорить Воловченко, товариський голова, високий і тонкий чолов'яга з приплющеними хитрими очима. Для зручності він виліз на перекинуту догори дном діжку.

— Раз усюди держава запроваджує п'ятилітку, пляни всілякі, то і в рибальській справі треба так. Покищо нас обходили, а тепер узялися.

— Що ж, переписуватимуть у морі рибу, на учот її братимуть, чи як? — яхидно перебив із гурту Багрій. Дехто засміявся й багатій додав: — якихось особливих грамотіїв тоді на цю штуку треба напитувати.

Воловченко й собі посміхнувся, а тоді знову продовжував:

— Рибакспілка сама потурбувалась і занесла нас у пляна. Предписала, щоб ще до льоду наше товариство дало п'ять вагонів риби.

— Ого! — вигукнуло разом кілька голосів.

— Хіба самих себе посолимо і все селище з цурупаллям вивеземо, — знову з'яхидничав Багрій.

— Тут у предписанії кажеється, що полови треба довести до кожного двору. Тобто кожний рибалка повинен зобов'язатися дати скількись то риби. Словом, розікласти треба, скільки кожний повинен піймати. Ще є наказ, щоб товариство стежило за всіма рибалками й не дозволяло продавати на сторону рибу. А хто це робитиме, то не дозволяти ловити виключати з членів товариства.

Воловченко вимовляв ці слова з насмішкуватим яхидством, ніби говорив:

— „Бачите, як радянська влада скривджує рибалок. Не дозволяє вже й власними половинами розпоряджатися“.

— А як риба не захоче ловитися, тоді що? — гукнув самотній голос, коли голова товариства замовк.

Це стало за гасло до надзвичайного галасу. Зарухались рибалки, замахали руками. Над схвильованою юрмою сплелися роздратовані голоси.

— П'ять вагонів!

— Які це порядки, що я не можу своїми половами розпоряджатися?

— Нехай ціну набавляють, а тоді й вимагають.

— Правда! Вірно!

У натовпі в'юнилася присадкувата Багрієва постать і рибалка розсипав на всі боки гострі, отруйні слова.

— Бачите! Дожилися! Скоро і їсти заборонять. Отам власть турбується за рибалок. На своїх наймитів перевертає.

Дорбань, що чув ці слова, не витримав. Бихопився з середини юрби, опинився біля Воловченка. Повернувся до рибалок і злісно та спльовуючи закричав:

— Хіба це багато, люди добрі! Скільки в селищі дворів? До ста набереться. Нехай половина з них спрягається, а друга половина — самостійники — не то що п'ять, а десяти вагонів дадуть. Один Багрій із своїми п'яттю ставками сітотрапів та чотирма тисячами гачків вагон піймає. А ви галасуєте.

— Може ти й два даси, а в мене кишка тонка, — кинув Багрій.

Дорбань повернувся до Воловченка.

— Скільки минулої осінньої путіни товариство риби заготовило?

З-за діжки, на якій стояв голова товариства, визирнула селищна вчителька, що виконувала в рибалок рахівничі обов'язки.

— Чотири вагони.

— От бачите, товариші! А на сторону ще втричі більше пішло. І хто продає на сторону? Багаті. Бідний рибалка по вуха винен грошей товариству й останню рибину відриває від власного рота та здає.

Дорбаня підтримав Мокрій, ще почулося кілька схвальних голосів. Багатіші рибалки притихли, не наважуючись сперечатися, і тільки поодинокі жіночі голоси ще протесту-

вали, згадуючи базар у містечку та німецькі колонії на суходолі, куди продавати рибу носили.

Несподівано й Багрій змінив поведінку. Хитрий це був куркуль. Знав, коли що треба говорити. Він, як і Воловченко, виліз на діжку й гукнув:

— Піддержимо, громадяни, совецьку власть! Хліб на суходолі не вродив, так у неї, видно, животики підвело. Дамо п'ять вагонів риби. Нехай наше товариство і найсправніших рибалок — значить, хто більше дасть — на красную дошку запишуть.

Його недавні однодумці теж розсудливо зауважили.

— Правда, чого дарма крик здіймати? Коли не ловитиметься риба, то не повісять нас за це.

Після цього заговорив Воловченко.

— Треба обрати комісію, яка б розіклала, кому скільки треба здати риби.

Знову знявся галас уже навколо обрання комісії. Багатії кричали Багрія та ще одного свого однодумця, а бідніші за Мокрія. Дорбаня не згадували, недолюблювали за похмурість незаможника.

І знову здивував несподіванкою Багрій.

— Я за товариша Дорбаня. Всім звесно, що він у нас активіст і значить бідняк. А раз совецька власть, то обов'язательно треба активіста.

Посперечалися трохи й обрали до комісії Дорбаня, Мокрія і таки Багрія. По тому почалися було розходитися, як затримав той же Багрій.

Куркуль сьогодні наче навмисне найнявся дивувати своєю поведінкою людей. Перед цим, крутячись серед натовпу рибалок, він випадково опинився біля Нещадимихи, що з Тимошем стояла осторонь усіх. Майнув поглядом по сухорлявій жіночій постаті, по хлопцеві в ластовинні і йому в голову заскочила якась таємна думка. Рибалки саме починали розходитись. Куркуль одну мить розмірковував, нервово торсаючи круглу й шорстку, мов іжакова спинка, бороду. Потім націлівся враз пальцем угору й зробивши ним викругаса в повітрі, кинувся затримувати людей.

— Стривайте, громадяни, ще одне дільце е!

Югнув у бік і опинився на діжці.

— Я коротко, громадяни! Значить, по заводах і городах совецька власть повлаштовувала різні соцстрахи. Щоб, коли чоловік попаде в бедственне положеннє, поміч йому була. На суходолі гречкосії взаємодопомогу, як ото в нашій сіль-раді, гарнізують. Усюди по світу різні мопри, совіяхеми. Все це для помочі людині.

Багрій говорив, а сам поводив на всі боки задоволе-ним обличчям, на якому наче написано було, — бачите, як складно кажу. Хтось у гурті навіть гукнув.

— Ну й чортів Багрій, отак наловчився ораторствувать!

— Тільки в рибалок нема соцстраху, — вів далі розмову куркуль. Потоп, загинув котрийсь і сім'я нехай гине. Хіба це порядки? Я, примерно, ось до чого веду. Всі ви добре знали Григора Нещадима?

Дарка Нещадимиha, що ввесь час уважно дослухалася до Багрієвих слів, коли той згадав чоловікове ім'я, здригнула й сльози підступили в неї до горла. Мимоволі про-сунулася наперед і вп'ялася очима в промовця.

— Справний був рибалка, роботящий, — чулися над її головою слова. — І пропав чоловік. Чи то бог його пока-рав, чи яка інша природа, а загинув рибалка. І залишив він удову з дитьом без средствій, без грошей. Вам звесно, гро-мадяни, в якому бедственному положенні знаходиться оця сама Нещадимиha? Сльоза тебе проймає, як глянеш на бед-ствену вдову.

У Дарки сльози кап-кап, а по всьому єству розлива-ється тепле почуття вдячності до куркуля. Хто б міг по-думати, що Багрій попідкується за неї, нещасну, — бач, як жаліє.

Гурт людей нашорошено чекав, що скаже промовець далі. Дорбань зморщив лоба й швидко кліпав повіками, силкуючись усвідомити те, що перед ним відбувається. Він ніколи не міг сподіватися на такий Багріїв виступ.

— Значить, громадяни, я так метикую. Для вдови треба гарнізувати соцстрах, треба їй допомогти. Звесне діло, ми

не будемо скидатися по копійці чи там харчами, бо Нещадимиha не якась старчиха. Нада інакше їй допомогти. Я, примером, привселюдно заявляю, що беру до себе її хлопця. Звесно, взимку він у мене за харчі житиме, а на весну може якусь і платню приділю. Рибалити його привчу і все таке прочее. Тепер щодо Дарки. Треба, щоб кожний із вас, громадяни, по змозі представляв їй таку - сяку роботу. Той нехай гукне хату побілити, інший сітки полатати. Дивись, удова й заробить собі на пропитаніє якогось полтинника, чи там хунт риби... Оце і все, люди добрі. Словом, я закликаю вас давати бедственій удові всіляку роботу!

Натовп розчаровано зарухався. Дехто глузливо зауважив :
— Диви, який опікун вишукався.

Та раз сказано на зборах цілої громади, то треба інакше й ставитися до справи. Тому, погоджуючись, рибалки загули :

— Як же! Треба! Не пропадати ж жінці.

Дорбань сердито крутнув головою, сплюнув і промимрив собі під ніс :

— Ну й накрутив, чортяка. До чого тільки все воно ведеться?

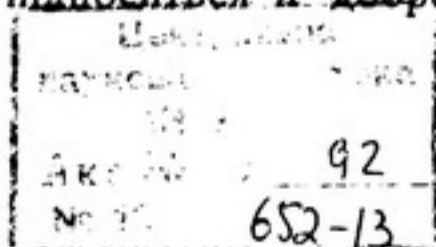
І знову замислився.

А Багрій витер спітніле обличчя, зліз із бочки й, підійшовши до заплаканої Нещадимиhi, урочисто мовив :

— Можеш хоч і сьогодні приводити свого наследника до мене.

Дарка низько вклонилася й зробила рух, щоб поцілувати йому руку. Але куркуль уже югнув геть...

Тиміш у полоні своїх думок. Він гаразд навіть не усвідомлював, що діється навколо нього. Коли ще на початку зборів Воловченко говорив про п'ятирічку та пляни, він згадав слова вчительки, як та колись розповідала про державний устрій, про народне господарство, як усе побудовано. Що кожний чоловік, працюючи, саме й будує те господарство. Коли він більше зробить, більше дасть, то й усе господарство краще підноситься й добробут держави поліпшується.

— Коли виростите, де б ви не були, треба сумлінно працювати, — закликала тоді вчителька.

І тепер хлопець не розумів, чому ото дорослі рибалки сперечаються. Боляче йому робилося за них. На його думку, треба не п'ять вагонів, а більше піймати риби. Тоді і державі, і всім буде добре. І як ніколи, в ці хвилини хлопцеві хотілося бути дорослим рибалкою.

Нещадимиha перепинила його думки, тихо сіпнувши за руку.

— Ходім додому.

У хаті вона повчала сина:

— Будеш жити в Багрія, то, гляди, слухайся дядька. Ти сам хвалився, що підеш у найми, матері станеш у поміч. От воно на те й вийшло. У чужих людей не так як дома, треба придивлятися й прислухатися до кожного господарського слова.

Мати це говорила, а в самої серце обливалося кров'ю. Хіба вона думала коли, що свою єдину дитину доведеться віддавати в найми?}

Почуття вдячності до куркуля вже зникло, натомість душу настирливо смоктала тривога.

— Багрій дука. Він усі соки висмокче з малого. А хлопець у нас не дуже звиклий до важкої роботи.

Нагодився Дорбань:

— Да, Багрій задачу задав. Бач, яким милостивцем зробився, за бідних людей розпинається. До чого б воно? — говорив він ніби сам до себе, а потім радив Нещадимисі — Ти не здавайся. Нехай з першого ж дня платню хлопцеві визначить. Нема дурних даремно робити. А коли й віддаси, то придивляйся, щоб куркуль не дуже ганяв хлопця... Думаю я, що тут щось не тее. Багрієві наймит не потрібний, йому частинщики вигідніші, а по господарству й своєї сім'ї вистачить. Словом, де багатій крутить, там обов'язково повинна бути пастка. І за вухо не вхопишся, як у неї попадеш.

Над вечір Нещадимиha відвела Тимоша в Багрієву хату. Дивлячись кудись у бік, куркуль говорив молодиці.

— От тобі, Дарко, й совєцька власть. Кажуть, що вона бідним допомагає. Тобі дуже допомогла? Ходила в сільраду, що сказали? Не, молодице. Тільки свій брат допоможе. Ми хрест на душі маємо.

Він довго на цю тему говорив і нарешті закінчив словами :

— Мені від твого хлопця ніякої користи не буде. Мені він непотрібний. А отже беру. Бо в мене душа така добра, за бідних людей боліє.

Про платню після таких слів Нещадимиха не наслідувалася говорити. Коли вона пішла додому, залишивши Тимоша, Багрїха напустилася на чоловіка.

— Для чого ти його взяв? Хату паскудити? Тепер же, кажуть, хто держе наймитів, великі податки платить.

Багрїй хитро підморгнув.

— Ша, Горпино! Ти нічого не розумієш. Я не наймита найняв, а добротинство зробив.

І поцокавши себе пальцем по лобі, він додав

— Тут не полова, а розум. Усе заздальгідь обміркує.

Залишившись насамоті, Багрїй почав перегинати пальці.

— Воловченко на моїм боці—це раз. Після цього випадку не один руку за мене потягне—два. Та й козирнуть буде чим перед представником райспїлки. Треба робитися совєцьким лементом.

Куркуль злісно засміявся.

Поклали Тимоша спати в хатині під припїчком. Хлопець мостився було там же на лаві, та тїтка Горпина нагримала.

— Фарбу обтирати. Велика честь для такої погані й під припїчком спати. Тільки постіль запаскудиш.

Хлопця це дуже образило. Уткнувшись обличчям у послане дрантя, він увочі довго плакав.

V

ШМАТОК ЧУЖОГО ХЛІБА

Тимїш розумів багатство так. Ще коли був у школі, він дуже заздрих, правда, не подаючи виду, Дусі Багрїєвій. Вона завжди приносила з собою на сніданок пирїжки з м'ясом,

сало або масло з білим хлібом. Ще дехто приносив такий сніданок, але не часто. В інших була картопля та риба, що дуже вона хлопцеві змалку остогидла. Тиміш тоді питав у матері :

— Чому ви не напечете пиріжків з м'ясом? Інші їдять, а в нас ніколи їх не буває.

— То багаті їдять, а ми бідні.

Ще було неприємно хлопцеві дивитися на Багрієві баркаси на селищному причалі. Нові, самі просмолені й з просмоленими вітрилами ніби всміхалися, гойдаючись на хвилях. А їхній блаженський, вутлий. Дуся, сидячи в своєму баркасі, глузувала з нього, коли він за батьковим наказом виливав воду з свого.

— Задрипанці. У вас не баркас, а решето. Рябий, як і ти сам.

Тимошеві боляче ставало й він біг через воду, щоб побити Дуся.

Знав він, чому це все так, бо батько часто голосно зідхав :

— Ех, нестатки бідняцькі — баркаса путящого не справиш. От багачеві, так усе можна.

І зідхаючи, Нещадим з заздрістю поглядав на сусідські баркаси.

Тиміш, колупаючись у думках, запитував їх — звідки взялося в Багрія те багатство. Потім мріяв про те, що коли він виросте, то буде дуже багато працювати, щоб справити такого ж баркаса...

Першими днями Багрії не кривдили Тимоша й до роботи не дуже приневолювали. Ого хіба тітка Горпина з нечев'я нагримає та ще Дуся. Що за капосна дівчина? То язика показує, то ластовинням дражниться. Тиміш мов би не помічав цього, але раз не витримав і, коли вона його вщипнула, штовхнув її кулаком під бік. Дуся тоді в сльози, прибігла мати і боляче його за це поскубла за чуба.

Ще в школі не долюблював хлопець цієї дівчини, а тепер починав ненавидіти.

Усі дні після того, як загинув батько, хлопцеві дома доводилося часто не доїдати і, йдучи до Багріїв, мріяв, що там він уволю попоїсть, бо вони ж багаті. Та вийшло зовсім

не так. Багрії за стіл його з собою не садовили, сами поїдали все смачніше, а йому давали рештки перебовтаного борщу чи юшки...

Хлопець став спостережливіший. Бо й мати ж так наказувала—приглядатися до господарів, угадувати їхні бажання. І що незабаром помітив він—так це те, що Багрії ненавидять людей, а ще дужче радянську владу.

Тиміш розумів її по-своєму. Радянська влада в його уяві була—це навколо стола сидять суворі дядьки й думають. Думають і розпоряджаються. В школі розповідали про неї та він менший тоді був, плутано засвоїв усе сказане. Уява йому малювала так. І хлопець любив її. Найбільше за те, що вона дбає за дітей. Про це вчителька розповідала та Тиміш і сам бачив—на малюнках. Йому до рук попався журнал і він там бачив дітей—піонерів на параді. Потім дітей, що стояли табором у лісі. І читав про це. Ціле літо живуть там діти, купаються, фізкультурними вправами займаються. Дуже хлопцеві в ті хвилини кортіло побувати в такому таборі. Але при їхній школі не було піонерського загону, ніхто не міг організувати його. Бо селище глухе, мале: на всій Черекутьки було лише два комсомольці, та й тих минулої осені до війська покликали.

Дома Тиміш чув про владу таке.

У час, коли вже дуже нужда допікала, Дарка з серцем дорікала комусь:

— Казали, як панів не буде, то бідним людям краще житиметься. А воно й совети оці, а бідний у злиднях, як у вошах.

Нещадим перебивав жінку.

— На всі роти не вистачиш. Хоч і скрутно інколи буває, так зате ми нікому тепер не винні. Робимо тільки на себе. А згадай час, як побралися. Рибник Сивокінь обплутав нас боргами так, що ми з тих боргів і не вилазили. День і ніч на рибника робили, світа милого не бачили.

Дарка пригадувала й, зідхнувши, переставала дорікати...

У Багріїв це трапилося несподівано. Тиміш зайшов до хати. В самій хаті не було нікого, але за переділкою ліворуч

чулися хазяйські голоси. Хлопець підійшов до переділки, щоб поспитати про якусь справу. Господарі не помітили його, бо захопилися своїм ділом. Вони рилися в скрині, щось рахували, розмовляючи.

— І гроші є, а що ти на них придбаєш? — говорив тітчин Горпинин голос.

— Придбати можна, та волі нема, — відповів Багрій. — Ех, коли б вернулося старе. Я б на всю округу багатирем став. А то два баркаси маєш, п'ять ставок, нещасну якусь тищу гачків і то боїшся, щоб у куркулі тебе не пошили.

Він випростав постать.

— Спутала ноги нам ссвецька власть. Щоб вона у тар-тари провалилася!

Обличчя Багрієве перекошилося від назвичайної ненависти, у вирячених очах спалахнула нелюдська лють, а на губах виступила піна. Тиміш аж злякався. Поточився назад, наступив на рогача й загрюкотів ним. Тітка Горпина виглянула, побачила його й застерезливо гукнула до чоловіка:

— Тихше ти, розкричався!

А на хлощя нагримала:

— Чого ти стовбичиш тут? Місця тобі на дворі мало.

Тиміш вийшов і в душу йому почало залізати почуття неприязни до Багріїв. Неприязни і водночас зловтішности, що їх спугала радянська влада. Як спутала — хлопець не докопувався в думках, йому це непотрібно.

Згодом Тиміш підмітив ще одну дрібницю.

Всюди на людях, де тільки можна було Багріїха говорила:

— Розбрат серед людей тепер пішов. Один на одного скоса поглядають, ховаються. А в мене серце таке, що з усіма хочеться поділитись і печаллю й радістю; в ружбі, у злагоді з усіма жити. Ще серед рибалок не так, а овдечки на суходолі що робиться, не призведи бог! Незаможники всілякі повелися, камуністи. Один одному у вічі плює. Інша на рідну сестру доносить, що в тієї, мовляв, зайвий пуд хліба прихований.

Горпина сумно хитала головою й зідхала.

— Для чого ото людей на бідних та багатих ділити? На мою думку — всі рівні. Народись у мене дитина, то я б Нешадимиху покликала, а не багачку Чучманевичиху... То все через те, що бога забуваємо.

Одного разу до Багріїв прийшла баба Головенчиха. Мати одного з тих комсомольців, що їх минулої осені до війська покликали. Її Тодось у селищі за уповноваженого сільради був. Прийшла баба та й давай хвалитися:

— А мій Тодось листа оце прислав. Він у флоті служить, аж у Севастополі. Пише, що добре живеться йому. Ще пише, що, мовляв, коли дома був, то дурний був. Усюди люди ворущаться, гнуть на те, щоб по-новому жити, а він, мовляв, нічого не робив. Тепер, мамо, пише, як приїду, безпреміно якийсь колектив із рибалок гарнізую, та черекутьківських багачів трохи перетрушу. А то вони у вас там живуть, як у бога за пазухою.

Головенчиха згадала, кому вона це каже, і поправляється стала.

— Звісно, молоде, зелене.

Тітка Горпина злісно блимнула очима.

— Де тим багатіям у Черекутьках узятись?

Потім почала перед Головенчихою розсипатися.

— Забули ви нас, бабо. Ніколи й не заходите. На обід би коли прийшли, посиділи, ноліни розказали. Я часто своєму Дмитрові кажу, чого це до нас баба Головенчиха не заходить. Приходьте!

А пішла баба, Горпина кинулася місце, де та сиділа, витирати.

— Ху, насмерділа, чортова голота! Потрібна ти мені.

Тиміш, що драв пір'я за переділкою, чув усе це й дивувався, чому на людях тітка добра така, а пішли — іншою стає...

Увесь час хлопець виконував сяку-таку роботу по господарству, а то раз послав його господар рибалити, засипати сітки з частинщиками.

Багрій був хитрий — постійних дорослих наймитів ніколи не тримав, бо боявся великих податків, і рибалив з частинщиками. Це люди, що стають на роботу тільки підчас пу-

тіни й за певну частку полову. У Багрія частинщиками були бідні рибалки з сусідніх селищ. Звичайно, заробітки їхні були дуже гіркі, бо їм діставалося дві пайки, а господар брав аж вісім, та робити нічого було — злидні примушували запрягатись у таке ярмо.

Частинщики не хотіли брати з собою Тимоша й сперечалися з Багрієм.

— Куди виражаєте малого? Він босий, а вже осінь, холодно. Яка там із нього робота буде? Сідайте самі.

Але господар не потурав.

— Який там він малий. Парубок уже. Правда, Тимоше? Та й привчатись до діла треба хлопцеві.

Тиміш радо погодився, бо його мрія — рибальство. Але коли на морі над вечір посвіжало і його босого в полотняному піджаку облили холодні хвилі, то радість та зникла. Частинщики кляли Багрія:

— Чортів дука, тепер виїздитиме на хлопцеві!

— Ти не дуже потурай багачеві, — радили вони останньому.

А коли хлопець задубілими руками не то що не міг якусь роботу виконувати, а ворушити ними, лайка ще збільшилася. Тиміш мовчав, відчуваючи провину перед ними. Задубівши, він сидів зігнутий у баркасі і вже не таким приемним здавалось йому рибальство.

Коли підпливли до селищного причала, Тиміш мерщій з баркаса й побіг додому. Забрався в хатину й, обкутавшись дрантям, намагався нагрітися. Поволі переставали цокогіти зуби, тремгіти тіло — хлопець нагрівся. Тоді відчув голод, бо з самого ранку в роті й росинки не було. Перейшов через сіни у велику хату. Там горіла лампа і не було нікого. Багрій із жінкою порались на березі, а Дуся, коли він прийшов, кудись подалася. Хлопець знав, що в хаті на полицю лежить печений хліб. Дома він інколи, як хотів їсти, не питаючись у матері, відрізував собі хліба і їв. Так і тут — узяв хлібину й відрізав окраєць. Не встиг він разів зо-два відкусити, як у хату вступила тітка Горпина з севрюгою в руках. Побачивши в хлопцевих руках окраєць, вона кинула на лаву рибу та до нього.

Вчепилася руками у вуха, у волосся й шосили торсонула хлопця. Тиміш
зрев: від болю. Крізь плач виправдувався

—Тобі ото хліб хазяйський красти?

Вчепилася руками у вуха, у волосся й щосили торснула хлопця. Тиміш завив від болю. Крізь плач виправдувався:

— Я з самого ранку нічого не їв.

Нагодився Багрій. І собі напустився:

— Там рибу ще треба прибирати, а він у хату втік. Дармоїд чортів.

— Я ж босий і змерз дуже, — спробував і перед ним виправдуватися Тиміш.

— То може прикажеш тобі справити калоші, чоботи на рипу? — з'ягідничав Багрій.

Хлопець розкрив було рота, щоб сказати ще слово в своє виправдання, як господар знову визвірився. З силою штовхнув його кулаком, гримнувши:

— Прожену дармоїда! Ворюгу!

Тиміш із плачем кинувся на двір, а там на вулицю й до матері. Біг із думкою ніколи не вертатися до цих злих бездушних людей. Дома з плачем кинувся до матері. Нещадимиха пригорнула до себе сина й з тривогою поспитала:

— Скривдили тебе, сину?

Тиміш підняв на матір очі, щоб вилити їй свій біль, свою кривду. Але глянув на материне обличчя й запнувся. Воно таке ж було скорботне й тужне — все в сльозах, як у ту мить, коли вона колись у відчаї вигукувала:

— Що їстимемо? Чим топитимемо взимку?

Згадав це й потупив очі. Голосом, що зраджував його, тихо відповів:

— Скучив за вами, мамо. Цілий тиждень не бачив. Прибіг провідати.

Мати гладила його по голові, голубила й ласкаво приказувала:

— Слухайся хазяїв, бо й без тебе мені сутужно... Ой як же й сутужно!

Повертаючись до Багріїв, хлопець давав собі слово ніколи не тікати до матері. Багрії саме вечеряли, як він увійшов до хати.

Тиміш підійшов до стола й з благанням у голосі проговорив:

— Простіть, тьотю! Я більше ніколи не братиму сам хліба.

Багрій змилювався.

— Для першого разу прощаємо. Не проженемо. А щоб у пам'ятку було, сьогодні зостанешся без вечері.

Тиміш зідхнув і, перемивши після вечері посуд, пішов на своє місце в хатину спати.

VI

КУРКУЛЬСЬКІ ХИТРОЦІ

Уже другий день дивується Тиміш. Така переміна стала в його житті. Другу ніч тітка Горпина кладе спати хлопця не під припичком, а на лаві, ще й подушку під голову стеле. Си дати й обідати господарі садовлять його з собою за стіл, а що найдивніше, за цей час Багрііха жодного разу не нагримала на нього. Навіть Дусю, коли та дражнила хлопця, поскубла за вуха.

Тиміш не розумів такої перемини. Нарешті в думках дійшов висновку:

— Це, мабуть, через те, що останні дні я дуже слух'яний і роблю, щоб не наказали.

А сьогодні за сніданком ще дужче здивувався хлопець. Багрій, ламаючи хліб, ніби заклопотано обізвався до жінки:

— Нашому Тимошеві треба чоботи справити.

У хлопця в очікуванні стиснулося серце. Багрііха запитливо глянула на чоловіка, потім скосила погляд на Тимоша.

— А може в моїх старих ботинках переходить цю зиму?

Багрій підморгнув хлопцеві й поважно зауважив:

— Хіба такому молодцеві личить у старих шкарбунах ходити? Ми йому справимо чоботи та ще рибальські, з хлявами за коліна. Аджеж правда, Тимоше?

У того, як спімана рибина, забилося серце. Від радості, звичайно. Вдячно глянув на дядька й тихо вимовив:

— Як ваша ласка буде, то й справите.

Одразу ж після сніданку Багрій кудись пішов. Незабаром повернувся дуже заклопотаний. Тиміш чув, як він сказав Багріїсі :

— Так роблять, як я думав. Збирають усіх рибалок і на зборах вирішуватимуть, до якої категорії кого записати.

Походив трохи дядько по хаті, а тоді покликав до себе ближче хлопця. Ласкаво, як рідного сина, поляскав його долонею по плечах та й питає:

— Тобі добре в нас живеться, Тимоше? Га? Ми тебе не зобігаємо, годуємо добре, от незабаром чоботи справимо. А в матері ти б з голоду пропав. Правду я кажу, хлопче?

Тиміш не розумів, чому його питають про це, але тихо відповів :

— Правда.

Багрій також ласкаво продовжував:

— Зараз ми з тобою підемо на сходку. Там усі селищні рибалки зберуться... На сході говоритимуть про різні діла, та ти того не слухай. А от коли я штовхну тебе, то ти виступиш наперед і голосно всім скажеш, що, мовляв, дядько Багрій прийтив тебе, за рідного батька став, і що тобі добре живеться в нас. Тільки, гляди, не зроби, а говори сміливо.

Він ще довго навчав хлопця, як треба говорити і врешті поспитав:

— Зрозумів, хлопче?

Тиміш кивнув головою. Його тільки острах брав, як він перед дорослими рибалками говоритиме. Та все ж хлопцеві було приємно, що його сам дядько Багрій про це просить.

Багрій, повернувшись до жінки, голосно вимовив ще одну свою думку:

— Треба з Нещадимихою ще переговорити. Щоб і вона прийшла на збори та виступила.

По тому він на який час пішов із дому, а повернувшись наказав Тимошеві збиратися. Йому дали взути Дусіни че-

ревики, хоч та й плакала, а зодягнули в дядькового піджака, що сягав хлопцеві аж до колін.

Знову ж на тому місці, що й колись, біля Воловченкової хати гармидерилися рибальські селищні збори. Але на цей раз, видно, цікавіші справи обмірковували, бо галас був більший, схвильованіші були засмаглі обличчя рибалок.

Коли Багрій із Тимошем підійшли до натовпу, збори вже почалися. Під Воловченковою хатою стояв стіл, за яким сиділи сам Воловченко, вчителька і два незнайомих чоловіки. Багрій, тягнучи за собою Тимоша, протиснувся аж до самого стола. Хлопець уважно прислухався, намагаючись усвідомити, що навколо робиться.

Виявляли соціальний стан рибалок. Високий чорний чоловік, що сидів поруч учительки, заглядав у списка на столі й голосно називав прізвище якогось із селищних рибалок. Саме коли вони пролізли до стола, високий назвав Шведуна. Хтось одразу ж гукнув у натовпі:

— Пошти що бідняк.

Інші стали заперечувати.

— Який же він бідняк, коли має власного баркаса й ставку сіток.

— А більше?

— Що ж більше ще треба? Середняк.

— Правда! Середняк! Середняк!

Високий нахилився до Воловченка, той хитнув головою й перший уже до вчительки промовив:

— Пишіть його в середняки.

Після обговорювали Чучманенка. Рибалки кричали:

— Куркуль! Два баркаси має й чотири ставки сіток. Колись був у нього великий бот, та в революцію відібрали.

Чучманенко, сивий уже, весь якийся опуклий рибалка, силкувався протестувати, та його затуркали. Червоний і сердитий він сплюнув і пішов геть.

Багрій, коли говорили про Чучманенка, весь час дуже хвилювався, куйовдив свою Іжакоподібну бороду і все поривався щось кричати.

Ще обговорили кількох рибалок і тоді вже дійшла черга до Багрія. Тільки високий, що був представником від рибакспілки, вимовив його ім'я, Дорбань у натовпі глухо буркнув:

— Куркуль!

Багрій зробив рух у той бік і злісно блиснув очима. З протилежного боку натовпу хтось глузливо зауважив:

— Який він куркуль? Бідняк. Справжній незаможник.

Через напружений стан Багрій одразу не зрозумів глузування в цих словах і сіпнувся до стола.

— Нуда бідняк.

Над головами рибалок запурхали пересміхи й глузди. Тиміш, що стояв поблизу стола, бачив, як Воловченко нахилився до представника рибакспілки й напівголосно заговорив. Хлопець добре розібрав тільки одно слово — середняк. Високий закивав головою й поспитав щось в учительки. Та відповіла:

— Два баркаси, п'ять ставок сіток і чотири тисячі гачків, а сім'ї три душі.

Високий, міркуючи, ніби про себе голосно промовив:

— Для середняка наче б забагато.

Дорбаня наче гедзь укусив.

— Та це дука гірший за Чучманенка. Той рибалить із своєю сім'єю, а цей частинщиків тримає й б гатіє.

Навколо схвально загули. Хтось ще гукнув:

— Він найбагатіший на все селище.

Багрій мов із цепу зірвався. Спершу врізвся в людську юрму, а тоді знову кинувся до стола з президією. Від хвилювання одразу не міг говорити, а тільки бив себе кулаком у груди. Перегодом уже хрипляво закричав:

— Громадяни, я совецький чоловік. Товариш голова, хто найбільше дав риби, коли оце недавно власть потребувала? Я.

Він повернувся до натовпу й продовжував:

— Я за бідних людей, котрі безпомічні, страждаю, а ви мене в куркулі шиєте. Загинув у селищі бідний рибалка Нещадим, хто перший подав слово про допомогу бедствений

удові? Я і тричі я. Бо я перший прийтив її хлопця сироту і кормлю безвозмездно.

Багрій крутнувся до представника рибакспілки й другого незнайомого чоловіка, що його відрядила сільрада.

— Товариші начальники, в мене душа болить за бідних людей і за совецьку владу. Останню сорочку свою готовий віддати ближньому своєму. Який же я куркуль, коли всі податки справно плачу?

Приголомшений потоком його слів, натовп мовчав. Підвівся Воловченко.

— Люди добрі, правда, Багрій чесний чоловік, справний рибалка.

Тоді враз заговорили рибалки. З усіх боків посипалося.

— Хитра тобі личина!

— Он куди закрутив! Нещадимиху приплів.

— Пронюхав чортяка й зарані все підстроїв.

До стола протиснувся дід Годун. Тицькаючи пучкою в папери, він закричав:

— Пишіть у куркулі. Я знаю цього хрукта. Ще в його покійного батька наймитував.

Дорбань й собі наблизився та розмахував руками перед Воловченком.

— А ти не покривай. Коли пиячиш, кумуєшся з Багрієм, то мовчи. Бо й до тебе доберемося.

Воловченко скипів і в свою чергу почав гримати на рибалку. З усіх боків тиснулися люди й собі кричали. Жодного голоса не було на захист Багрія— всі проти. Куркуль аж позеленів від натуги: кричав, крутився на всі боки. Представник рибакспілки підвівся й почав заспокоювати збори. Коли гармидер трохи вщух, він голосно сказав:

— Годі вам, товариші. Ясно й так, до якої категорії віднести громадянина Багрія.

— До куркулів? — не втерпів, щоб не перебити, Дорбань.

— Звичайно, — відповів представник.

Тиміш чув материн голос, що, сіпаючи Дорбаня за полу, докірливо казала:

— Чого ти на чоловіка напустився?

— Мовчи ти! — з досадою відмахнувся той.

Багрій бачить, що непереливки йому, і вхопився за останнє. Сіпнув Тимоша за руку й прошепотів йому:

— Говори, та сміливіше.

Хлопець увесь час пам'ятав про те, що йому доведеться говорити й пригадував усі слова, що їх говорив дома Багрій, але останній вибух галасу його приголомшив. Він нерішуче глянув на господаря й замулився. Тоді Багрій, мов би ненароком підсадив Тимоша, й хлопець опинився на діжці. Водночас куркуль на мигах наказував говорити.

— Дядьки... Ви не скривджуйте дядька Багрія, — почав Тиміш тихо й несміливо.

На нього ніхто не звернув уваги.

— Дужче! — засичав Багрій.

Спершу найближчі рибалки, а далі і весь натовп повернулися до них.

— Мені живеться в дядька Багрія добре і вони до мене добрі. Не кривдіть... — продовжував, дивлячись униз, хлопець. Глянув на десятки голів, злякався й замовк. За нього продовжував сам Багрій.

— Устами цього мальчонки говорить сама правда. Граждани, я ж за бедствених людей!

Та його не слухали. Знову посипалися глузди, сердиті вигуки.

— Чи не хитрун, хлопця навіть привів.

— Годі його слухати! Куркуль він!

Один із Багрієвих частинщиків десь позаду крикнув:

— Знаємо його добрість. Босого в такі холода на море вирядив. Ледве не задубів хлопець.

Тиміш не діходив до суті цих вигуків, але йому чомусь стало дуже соромно. Він швидше югнув у натовп, а там і додому.

Збори продовжувалися. За Багрія вже забули, бо наспіли інші цікаві справи, інших рибалок обговорювали. І куркуль одразу якось згорбився. Жалібно поглядав навколо, шукаючи собі співчуття, і не знаходив.

Коли закінчили весь список рибалок, представник звернувся до присутніх із промовою.

— Для чого це все ми робили? — говорив він. — До цього часу члени вашого товариства всі були рівні, користувалися однаковими правами. І той, що має кілька баркасів та ставок сіток, і той, що до нього йде в частинщики. А цього не повинно бути. Бо, прикладом, привезуть матеріял у товариство. Хто його може купити? Багатий. Бо бідному їсти нічого, не то що думати про купівлю матеріялу. Це не гаразд. Радянська влада дбає за те, щоб підтримати бідноту та середняків. Треба так робити, щоб увесь матеріял попадав до рук бідніших, а куркулі й самі собі знайдуть.

Як це зробити? У бідноти ж грошей немає? Треба дати їй у борг. А щоб було певніше, щоб правління товариства знало, де бідняк і середняк, а де куркуль, і щоб якийсь куркуль не схитрував та не одержав бува матеріялу, ми оце разом із вами і визначили соціяльний стан кожного рибалки.

Представник говорив ще довго. Згадав і про те, що рибалкам пора шукати вже іншого шляху, щоб здолати злидні.

Що шлях той — рибальські артілі.

Збори схвально гули...

Багрій дав волю почуттям уже дома. Лютував, кричав на сім'ю, на Тимоша.

— Геть із двору, босото нещасна! Щоб і духу твого тут не було.

Хлопець, злякано озираючись на дядька, шукав своє дрантя. На цей раз за нього заступилася Багріїха.

— Чи ти не здурів? З хлопця в господарстві всяка поміч є. Нехай живе за харчі.

Прибігла й Нещадимиха. На людей через несвідомість свою дорікала, благала залишити хлопця.

Тиміш залишився в Багріїв. Але більше не слала тітка Горпина подушку під голову і не садовили хлопця за стіл, а об'їдками годували.

VII

ВІТРИ ОСІННІ, ВІТРИ ВЕСНЯНІ

Пізня осінь підступила до Черекутьків із півночі, із суходолу. Довгими ночами ходила вона понад берегом і до

ранку розсівала по кручах, по піску срібно-блискучу на-морозь. Грізно буркотіло море, розмовляючи з холодним тримунтаном¹⁾, збиваючи на прибережну гальку осугу²⁾.

Витягали з води рибалки баркаси, знімали з них щогли, вітрила й перевертали на піску. Це аж до весни.

Дули холодні осінні вітри...

У цей час ніби дрімливиця опановує рибальські селища. Тихо й безлюдно на причалах, тихо й на вулицях. Хіба вийде на берег якийсь засмучений рибалка й з тоскою погляне на море, що жене до берега крижану осугу. Сумно йому, бо літні полови були невдалі, а от уже й зима наступила.

Це кожного року так, тільки не цієї осені. Тепер Черекутьки ворухатися, гудуть, як море. Розворушив їх Головенків Тодось. Разом із вітрами осінніми приїхав він у Черекутьки у відпустку й привіз із собою нове слово, що, як вітер весняний рве кригу на морі — збудоражило рибалок.

Тиміш першого ж дня побачив Тодосю на вулиці. Насилу пізнав хлопець червонофльотця. Високий, стрункий, у чорній новій матросці. На голові кашкет без козирка з лентами.

— Як виросту, буду матросом, — вирішив хлопець, дивлячись услід Тодосеві.

Головенченко приїхав, і одразу ніби в жарт, то одному, то другому рибалці:

— А ну, товаришок, годі спати, годі чухатися коло жінки — треба за діло братися.

— Яке там діло, — махав рибалка рукою. — Бачиш, осугою море вкривається. Тепер спи аж до сталого льоду і хіба тоді якусь рибину на споживок піймаєш.

— Я не про те кажу. Колективізуватись пора нашим рибалкам.

— То не для рибалок штука, а для гречкосіїв...

— От-от, братуха, — захопився за Тодосю при першій же зустрічі Дорбань. — Почни, лишень, гарнізувати цю справу.

¹⁾ Тримунтан — північний вітер.

²⁾ Нестала крига, що її набивають під берег хвилі.

Був я в одному селищі під Бердянськом, придивлявся там до рибальського колективу. Так що бідноті за них треба обома руками хапатися. В гурті вся сила. Гуртом можна до кращого життя дійти.

Тодось зрадів, надибавши на однодумця.

— Радянська влада викинула гасло таке. Селяни вже заворушилися і йдуть до колективів, і тільки рибалки чухаються. Годі по-дідівському рибалити. Треба шукати іншого способу, щоб підлатати злидні. Колективізуватись треба,— говорив червонофльотець.

Мимоволі ці слова западали в голови бідніших черкутьківців і деякі з них, хоч і недовірливо, але вже вагаючись у думках, протягували:

— Хто зна! Може й правду ти кажеш.

Але більшість була проти.

— На своєму баркасі я сам собі хазяїн, скільки зловив, стільки й мого, а в гурті... Не про нас колективи,— говорили заможніші рибалки-середняки.

Куркулі глузували й радили.

— Для чого рибалок докупи зганяти, краще рибу зженіть.

Дорбань та Тодось умовилися скликати бідняків, щоб із гуртом перебалакати, а не поодинці.

Загадували тільки біднішим, але до Дорбаневої хати посунули й багатіші, і незабаром зібралось все селище. Думалось— зійдеться щонайбільше два десятки і в хаті помістяться, а довелося на дворі говорити. Після окремих уривкових розмов, коли вже повний двір зібралось людей, Тодось палко доводив:

— Як ми рибалимо? Вутлим баркасом, сіткою. Так, як наші діди сто років тому рибалили. Чому на суходолі колись дерев'яний плуг рипів, а тепер трактор гуркоче? Там пішли вперед, за машину взялися. А хіба й нам не можна машинізувати рибальство? Можна. Рибалка за злиднями не бачить спереду себе біди. Хоче більше піймати риби й виїздить подалі в море. А вутлі баркаси наші, то пастка рибальська— підведе й не помітиш. Скільки вже

море поховало необачних рибалок?.. Або дме супротивний вітер, а на морі засипані сітки чи гачки. Цілими тижнями посуді бовтається у воді не виламана, бо не поїдеш із вігрилом проти вітру. Інша справа, коли б мотор був... Тепер хоч би взяти й таке. У нас більше яких рибалок? Бідняків. У того сітка, а в того баркас — і спрягаються на одну ставку. Це в той час, коли ці самі рибалки могли б десяток ставок засипати й виламати. Чому б не зібрати до купи посуду двадцятьох чи тридцятьох рибалок? Тоді б не всі виїздили на море, а п'ять, десять — останні б виконували іншу роботу. Це один бік справи. Тепер, як я говорив про оту саму машинізацію. Мотора одному рибалці не справити, а колективові це буде під силу. Чи там бота, або навіть велике судно. Окрім того, держава колективові швидше допоможе матеріалом і грошми. Бо їй краще мати справу з одним колективом, ніж із десятками рибалок. Отже, як не крути, то виходить, що в колективі краще.

Рибалки уважно слухали, не перебиваючи. Хіба зрідка над головами дурхне глузливий сміх і, не зустрівши підтримки, враз обірветься. А закінчив Тодось — почалися з одного боку вагання, а з другого — ворожнеча й глузди. Лише на кількох засмаглих обличчях з'явилася рішучість і почалися поодинокі упевнені голоси:

— Так, у колективі краще.

На це глузливо вигукнув Багрій.

— Дурні ви! Та ваш колектив на другий день розлетиться. Головченко ж сам каже, що п'ять робитиме, а двадцять лежатиме. Який дурень захоче на когось іншого робити?

Цей вигук став за гасло. З усіх боків посипалися глузди, дотепи. Але ці глузди примусили стати рішучішими тих, що вагалися. Загострилася суперечка. Чучманенко закричав:

— Зараз тільки дірками світите, а в колективі без штанів ходитимете. Який дурень дасть вам великі судна та мотори? Треба своїми руками заробити.

Йому відповів Мокрій.

— Тобі добре так міркувати, маючи два баркаси та чотири ставки, а нам то як?

Звову взяв слово й почав говорити Тодось

Дорбань зрізався з Багрієм. Ще хтось із багатим середняком Борулею.

Знову взяв слово й почав говорити Тодось. Він повторив майже те саме, що на початку говорив, і тільки в кінці додав, зустрівши серед людей ворожий Багріїв погляд:

— А найголовніше, товариші, так це те, щоб ви всього доходили власним розумом, не слухаючись куркулів. Нехай кожний дома насамоті подумає над моїми словами, чи правду я кажу. У колектив ніхто нікого силоміць не тягтиме, туди вступають добровільно. Ото замість сперечатися — краще подумайте. А до глитайського голосу не прислухайтесь, бо найбільший ворог у куркуля — це колектив, бо він загрожує його пануванню. Так то, товариші!

Червонофльотець говорив це, а над його головою спліталися погляди: співчутливі, зацікавлені, байдужі, глузливі, ворожі. Ворожі — Багріїв, Чучманенків та їхніх однодумців.

Тиміш теж був біля Дорбаневої хати. Коли Багріїв, почувши, що до Дорбаня збираються рибалки, подався й собі туди, до нього приїхав із суходолу знайомий німець. Багріїха послала за чоловіком хлопця. Той причовгав у тігчиних чоботях і, знайшовши Багрія в гурті рибалок, сказав йому про німця. Та куркуль лише рукою відмахнувся, мовляв, не заважай. Саме починав говорити до рибалок Головенків Тодось. Тиміш прислухався до його слів, глянув на Багрія, чи не стежить той очима за ним, і заховався за спинами рибалок.

Хлопець ще в школі чув про колективи. Але так тоді, як і тепер не вповні усвідомлював їх. Його уява малювала колектив таким: довгий житловий будинок з червоною покрівлею й високою радіощоглою над нею, простора кімната з довгим столом, навколо якого сидять чоловіки й жінки і газети читають. Такі два малюнки з життя комуні він бачив на плякаті.

Найбільше Тимошеві з промови припало до серця те місце, де Тодось говорив про вутлі баркаси та яке буває нещастя рибалкам від них. Хлопець заплющив очі і в уяві вплигло жахливе минуле: прилипши до щогли, він змерт-

віло-блідий дивиться на високу грізну хвилю, що от-от ринеться на нього й на баркас.

Справді, який тоді був безпомічний баркас. . . На хвилях виринула батькова постать.

Тиміш здригнув, тоскно стиснулося серце. Відкрив очі, а на них сльози. Щоб не помітив хто, відвернув голову і витер їх.

— Ото через вутлий баркас і батько загинули,— важко зідхнув.

Слухаючи промову далі, хлопець думав:

— У колективі будуть великі судна, що не боятимуться штурми. Тоді батьки отаких, як він, хлопців, не гинутьимуть.

І Тиміш був у думці за колективи.

Розходилися рибалки від Дорбаня з новими думками, новими мріями. І загули після того Черекутьки, ніби з морем сперечаються.

Незабаром знову зібралися вже до Головенка. На цей раз більше було тих, що:

— Набридло самітне борсання в злиднях, давай колектив.

Рибалки, що хиталися, говорили Тодосеві:

— Воно, конешно, добре буде, коли держава дасть матеріялу, судно велике, а як не допоможе. Чи не гірше тоді буде? Ти говориш так, та що твої слова значать. Треба в Бердянське поїхати довідатися, що там скажуть.

— Не тільки в Бердянське, у Маріупіль доберемося, а коли колектив організуємо, то на весну велике судно матимемо,— зауважив червонофлютець.

На цю думку пристали всі, хто цікавився колективом. Вирішили скинутись грішми й послати Тодосю та Дорбаня в Маріупіль, щоб вони про все там довідалися.

Того ж дня Дорбань зустрів на вулиці Тимоша. Хлопець у дранті, що крізь нього голе тіло світиться, у великих драних шкарбунах. Холодний вітер пронизував тіло й Тиміш швидко біг, щоб нагрітись.

— Куди, Тимоше?— зупинив його Дорбань. Тепер трудно пізнати рибалку. Повсякденна похмурість його зникла, очі не вниз дивляться, а просто й відкрито і в них горить молодече завзяття.

Не чекаючи на відповідь, рибалка жваво продовжував:

— Як поживаємо, парубче?

Тиміш ніяково замулився.

— Проте, для чого я питаю? По́дрантю і так видно, а з роботи, мабуть, і не вилазиш. Дука даремно не годуватиме... Та нічого, хлопче. Заснуємо колектив і тебе від глитая заберемо.

У хлопця блиснули очі.

— Хіба малих хлопців приймають до колективу?

Дорбань поляскав його долонею по плечах.

— Разом з матір'ю. Справимо велике судно й оприділимо тебе матросом на нього.

З того часу Тиміш усім серцем полюбив колектив. Довгими ночами він мріяв про те, як плаватиме матросом на великому судні і нічого тоді не боятиметься. Блавав у долі, щоб швидше це здійснювалося.

Часто він забував за роботу й серйозними сірими очима дивився кудись у простір — мріяв про велике судно, про матроску, кашкет із лентами. Аж поки Багрі́ха штовхала його, лаючи. Та ніби не такі дошкульні, як раніш, стали хазяйчині лайки, і не так мулила вночі гола долівка в хатині.

VIII

СПОЛОХИ

Багрі́й, Чучманенко й інші куркулі спершу тільки глузували з бідняцьких балачок. Справу про колективізацію рибалок вони вважали лише за Тодосеву витівку.

— Повернеться комсомолец на воєнну, і балачкам усім кінець.

Але коли Головенко з Дорбанем з'їздили в Маріупіль і привезли звідти звістку, що рибакспілка й інші установи в усьому допоможуть, аби лише організовувалися рибалки в колектив, то затурбувались куркулі.

— Невже навсправжки це все?

А тут ще й Дорбань піддрочив. Зустрів Багрі́я й каже:

— Ходить чутка, що розкуркулюватимуть багатих рибалок. Лишатимуть їм тільки по одному баркасу й по одній ставці, а решту віддаватимуть у колектив. Звичайно, це в тих місцях, де він заснується.

Дорбань трохи не так це чув, але йому хотілося подратувати куркуля.

Того вечора Багрій не захотів і їсти. Ходив по хаті, кувдив бороду та все думав.

— Може дійсно таке станеться.

І на душі запалювалася злоба на Тодосю, на Дорбаня, на колектив. Намагався заспокоїти старою думкою.

— Може минеться. Через тиждень Головенко їде в Севастопіль, а без нього нічого не вдіють.

Але чомусь не знаходив заспокоєння в цій думці. Сумніви шпигали мозок. Люто бурмотів про себе:

— Коли б старе повернулося, я б вас у три дуги всіх зігнув.

Доки ще були лише балачки, але незабаром дійшло й до діла. Багрій був у сусідньому рибальському селищі й зустрів там колишніх своїх частинщиків. Розговорилися.

— Що ж, хлопці,— запропонував він,— скоро лід на тверду стане. Приходьте, будемо рибалити під льодом. Через те, що орудуватимемо самими сітками— аж третина половів вашою буде.

— Шукай собі інших дурнів,— відповіли частинщики.— Ваш Дорбань пропонує нам вступити в їхній колектив. Мабуть, таке що й вступимо.

З цього боку небезпеки від колективу багатій не сподівався й розлютувався ще дужче. Повернувшись додому, він гукнув до себе в гості Чучманенка, Білоконя— такого ж хазяїна, як і він сам. Гукнув порадитись, турботами поділитися. За чаркою розповів про те, що чув від Дорбаня. Але гості й самі вже чули, бо селище невелике— чутки швидко розходяться, і не менше за господаря стурбовані. Чучманенко, торсаючи сиве клоччя бороди, говорив:

— Вони балакають, а ми давай діло робити.

Бесідники звели на діда очі.

— За що нас поражають на селищі? За те, що повсякчас звертаються за допомогою. З цього й треба починати. Цього літа полови не дуже вдалі були, і всі ці голоштаньки, колективщики вонючі, на мілкому сидять. Уяє бігають по дворах за корцем борошна чи картоплі. А на кооператив їм надіятись не приходиться. Обіцяли Воловченкові ще місяць нззад у спілці на селище видати борошна та й досі тільки обіцяють. Так от—прийде голоштанькова жінка позичати, а ваші баби: іди, мовляв, до свого колективу. Треба тільки, щоб усі хазяї так робили, і ті, що їх у середняки причислили.

Чучманенко злісно сплюнув.

— Ха! Вигадали якихось середняків. У рибалок були раніш тільки путящі хазяї та голоштаньки... Середняки це теж хазяї, наші люди і вони не рівня злидоті,—продовжував він далі.—За них і мусімо взятися, на свій бік повернути. Та ще бабів треба навчити, нехай шпигають при всякій нагоді отих колективщиків, а в першу голову їхніх жінок. А баби на це в нас способні,—засміявся дід.

Тиміш чистив у кутку картоплю й чув цю балачку, аж доки його не помітив Багрій і не вигнав із хати. Хлопця дуже вразило те, що діди нахваляються на колектив. А він же мріє, щоб той уже швидше настав, і його самого взяли за матроса на велике судно.

До кінця дня ходив Тиміш у великому розмислі, а настав вечір, хлопець вибрав слухну хвилину й побіг до Дорбаня. Вбіг до того в хату й одразу:

— Дяді ку, Багрій із Чучманенком нахваляються на колектив. Отой, що ви мені про нього розказували. На вас самих, на Головенкового Тодося. Аж зубами скрегочуть.

І Тиміш похапливо розповів усе, що чув у Багрієвій хаті. Дорбань посміхнувся.

— Куркульня заворушилася. Боротьбу починає. Цього й треба було ждати.

Рибалка енергійно крутнув головою.

— Та нам боротьба їхня не страшна. Якийся час обійдемося й без їхніх позичок.

Дорбань пильно глянув на Тимоша і хвилину з серйозним виглядом на обличчі щось обмірковував. Потім лагідно зауважив хлопцеві:

— Це добре, що ти, почувши, прибіг до мене. Ти й надалі так роби. От ми й знатимемо, що куркулики замишляють.

— А як же. Вони ж лаяли колектив. Той колектив, у якому будуть великі судна й батьки не гинуть на маленьких баркасах, і який допоможе мені стати матросом,— щиро, трохи з запалом, відповів хлопець.

Перед самим від'їздом Тодосю до війська до нього зібралися всі однодумці. Червонофлотець давав пораду на прощання:

— Найголовніше зроблено, охочих знайшлося понад два десятки чоловіка й статут підписано. Не забудьте його, дядьку Дмитре, цими днями відіслати в рибакспілку,—останні слова Тодось промовив, звертаючись до одного лише Дорбаня.— Тепер треба тільки поглиблювати справу. Насамперед колективісти повинні позносити до купи всі свої сіткоматеріяли й гачки. Підлатайте що треба, підгостріть, щоб по льоду вже колективом ловити... Робіть так, щоб непорозумінь ніяких не було. Бо почнуться непорозуміння, і колектив розлізеться. Будете одностайні, добре організовані, то на весну матимете і матеріялу досить, і судно велике. Спілка все дасть, коли побачить добру організованість... Я писатиму, а ви мені відповідайте, що і як. Коли сам не знатиму, як вам порадити, то там знайдуться люди, що все знають. Словом, працюйте, дядьки! Найголовніше, знову кажу, вже зроблено. Добре налагодите справу, то незабаром в артілі півселища буде.

Дорбань, закохано оглядаючи струнку постать червонофлотця, дивувався.

— І не віриться, що все так швидко сталося. Що то значить, як чоловік з'явиться з головою! Я ж сам давно вже думаю про колектив, а отже не наважувався братись за цю справу серйозніше. Поговориш, з одним, другим — чухаються, візьмеш і плюнеш. Думав, складна це справа,

а виходить дуже все просто... Тепер, Тодосе, не бійся раз ступили на цю стежку, то не заблудимося. Тепер ми знаємо, як далі треба робити. Коли буде потреба — в Бердянське до району, а то і в Маріюпіль поїдемо. За Воловченка візьмемося, в кооперативі похазяїнуємо, щоб колективові в помочі став.

Запевняв наприкінці він Тодосю і, щоб переконливіше було, завзято сльовував...

Тодось поїхав.

Одного разу Дорбань зайшов до Нещадимихи. ровкався й запропонував:

— Записуйся, Дарко, до нас у колектив. Прийmemo тебе з Тимошем. Я ж головою в ньому.

Удова звела на нього від вишивання голову.

— Куди мені там у колектив. У могилу швидше піду.

Аж тепер рибалка звернув увагу на її незвичайний вигляд. Він уже з тиждень не бачив удови й за цей час дуже змінилася молодиця. Вся почорніла, говорить слабим голосом, зриваючись на кожному слові. Стурбовано поспитав:

— Ти занедужала, чи що?

— Ні.

— А що з тобою?

У глибоко запалих Дарчиних очах промайнуло вагання — сказати чи не треба. Відвернула голову й ледве чутно прошепотіла:

— Охляла дуже.

Рибалка незрозуміло закліпав повіками.

— Як охляла?

— Три дні й крихти хліба в роті не було. Мала три картоплини, зварила з сіллю і все.

— То чому ж ти до сусід не звернулася? До мене, нарешті, не прийшла? Моя Пріська хоч і другий тиждень у Прокопівці в матері, та я ж не ївши не сиджу.

— Набридло людям очі колоть, докори їхні слухати. Заробила на поденній було три карбованці, та сухих кізяків на паливо купила. А це взяла в Чучманенчихи вишивання, думала, швидко закінчу й на хліб зароблю. А воно

трудна робота попалася,— відповіла Нещадимиha й голову відвернула.

Дорбань забігав по хаті, спльовуючи.

— Ну не дурна ж ти! Наче не між людьми, а в глухому лісі живеш... Проте, що я кажу.

Він круто повернув на закаблуках.

— Завтра я перебалакаю з нашими колективістами. Гуртом якось допоможемо.

Не прощаючись, рибалка вибіг із хати. Нещадимиha провела його журним поглядом, потім поклала голову на руки та так і залякла. Згодом знову рипнули сінешні двері і в хату жваво вбіг Тиміш.

Хлопець теж уже кілька днів не бачив матері. То ні в чому вийти — шкарбуни сама хазяйка натягне, то не пускають. Сьогодні по обіді тільки відпросився. Не захотів і перебовтаного борщу сьорбати, а захопив поданий шматок хліба і побіг. Уже на вулиці кілька разів відкусив хліба. Так із шматком у руці й до матері вбіг.

Не помічаючи матеріної знесиленості і втоми, він жваво почав розповідати про Багріїв, про те, що, почувши лише слово колектив, вони скаженіють. Сам захопився оповіданням, а хліб поклав на стіл недалеко від матері.

Нещадимиha, мало розбираючи синові слова, жадібно дивилася на той хліб. Мимоволі рука сама простягнулася за шматком. Мов би крадькома взяла й відломила меншу половину. Завагалася й хотіла покласти назад, бо блиснула думка:

— Може й хлопець голодний. Оцим шматком годується цілий день, а я віднімаю в нього.

Та почуття голоду вдесьтирилося. Піднесла до рота й жадібно почала їсти.

Тиміш, побачивши це, напівслові замовк. Роззявив рота й широко відкритими очима дивився на матір. Він одразу, всім еством відчув, що Нещадимиha голодна. Зробив рвучкий рух до неї й злякано закричав:

— Мамо, ви голодні? Ви їсти хочете?

Нещадимиha звела очі на сина. Хотіла відповісти „ні“, та замість того з глибоких западин очей викотилися дві,

як стиглі великі горошини, сльозини, покотилися по передчасних зморшках і впали: одна на стіл, а друга хлопцеві на руку. Ця сльозина ніби обпекла його. Хлопець ще дужче закричав і, ридаючи, припав до матері.

— Чого ж ви мені не сказали? Я б для вас украв, а приніс би хліба...

Так їх обох у плачу застав і Дорбань, що нагодився з півпаляницею.

— Оце на покищо, а завтра ми про тебе подбаємо.

Потім він бігав по хаті й вигукував:

— От що значить наші злидні! Три місяці, як загинув рибалка, а вже сім'я голодує. І то все через те, що сам один працює. У колективі не те. Нещастя трапиться, біду не відчуватиме сім'я. Колектив допоможе!

Коли Дорбань говорив це, то очі йому палали як ніколи вірою в розпочату справу.

З важкими почуттями Тиміш повертався до Багрія. Із голови його не виходив материн вигляд, коли та жадібно кусала хліб, а руку мов і досі ще пекла сльоза. Одне думав хлопець:

— Швидше б колектив привозив велике судно та його за матроса брали. Тоді мати ніколи голодні не будуть.

За цими думами-мріями не дуже звертав увагу й на хазяйку, коли та почала лаяти за те, що забари ся.

Його одразу ж засадили за роботу — гусяче пір'я драти.

Тимчасом у Багрія відбувалися нові збори. На цей раз гостей було багато: один по одному понасходилося понад десяток чоловіка. Ті ж тривожні балачки, що їх хлопець уже чув раз Багрієм кожному прибулому повідомляв:

— Воловченко говорив, що є розпорядження те борошно, яке має він незабаром на селище одержати, видавати в першу чергу колективщикам. Потім ще є наказ нашому брату — хазяївам і за гр ші не продавати сіткоматеріалів. Дожилися. І все то проклятуші колективи!

Гості у відповідь тільки зубами скреготіли. Довго вони в той вечір сиділи. Тиміш і спати пішов у хатину, а їхні голоси все ще чулися. Раз зловтішаї, а вдруге стурбовані: більше стурбовані.

Піднесла до рота і жадібно почала їсти

ПОЧАТОК НОВОГО ЖИТТЯ

Майже до половини зими було так: уночі придавить мороз і тонким шаром криги вкриє море, а на ранок подме рвучкий тримунтан і на нівець зведе морозову нічну роботу. Знову вільно гуляють сердиті білоголові хвилі, збиваючи на мілинах та під берегом уламки тендітної криги, нагромаджуючи її кучугурами. Так і міняються — мороз із тримунтаном.

Ще з більшою тоскою поглядають на ці кучугури рибалки: коли вже лід твердо стане, щоб знову взятися за полови.

Аж ось тримунтан, що кілька тижнів поспіль пронизливо свистів, затих. Уночі ударив мороз, до ранку він ще подужчав і на другий день море лягло на довгий відпочинок, укрившись товстою ковдрою — кригою. Другий день так само, третій теж а на четвертий закружляла завірюха.

Повеселішали рибалки, а в першу чергу колективісти. Вони вже давно зібрали до купи сітки, чекали лише сталого льоду. Уже тридцять п'ять рибалок налічувалося в колективі та, окрім того, ще були прихильні, що вагалися

Для першого разу колективісти вирішили засипати тільки п'ять ставок сіток, бо багато людей і роботи треба прикласти взимку до цієї справи.

Як тільки перестала завірюха, почали збиратися вони в дорогу. На кілька санок поклали сітки, ломики, колуни, дрюччя. Коней в жодного колективіста не було, тому в сани впряглися люди й рушили в море. За отамана першої засипки обрали Мокрія Він, порадившись із старими рибалками, вибрав місце недалеко миска. В кризі почали рубати круглі невеликі ополонки. Крига була товста (морози таки добре вдарили) й робота посувалася помалу. Ще й через те повільно робилося, що в колективістів обмаль було струменту: ломиків та колунів. Нарешті на білій крижаній пелені простяглася довга смуга з синіх ополонок. Коли прорубали останню ополонку, почали засипати сітки. Робили це так. До вірьовки прив'язували довгий дрюк, один рибалка передавав його попід кригою з одної до другої ополонки, там його підхоплювали й передавали до третьої, а в той же час другий рибалка розправляв сітки

з тяжарями та поплавцями і засипав у воду в першій ополонці. Незабаром уся ставка сіток була у воді і її в кількох місцях забрундучили якірцями зверху за льод. Закінчили одну ставку, взялися за другу і до вечора висипали всі п'ять.

За колективістами з селища рушили й одноосібники — хто сам, хто в супрязі. В кого була коняка, то запрягав її і їхав подалі в море.

Багрій лютував. Він мав намір засипати найменше три ставки, а ні з ким. Спробував найти частинщиків або найняти когось по сусідських селищах — ніхто не хоче. Там теж заворушилися рибалки, про колективи почали дбати.

— Пошесть пішла на них. Було тихо і за якийсь місяць усюди загорілося. Неначе з почину наших голоштаньків. У-у, будьте ви прокляті! — проклинав куркуль кожну хвилину і колектив, і Дорбаня, і відсутнього Головенкового Тодося.

Того ранку, оббігавши ще й своє селище, щоб спрягтися з кимсь, Багрій повернувся додому сердитий з лайкою на устах. Почав кричати на жінку, на Тимоша:

— Зараз же мені збирайтеся, поїдемо на засипку!

Горпина зроду не була на морі й здивувалася.

— А дома хто буде?

— Ондечки дівка підростає, вона й побуде, — злісно ткнув пучкою Багрій на Дусю.

— Я ще не топила, — спробувала сперечатися Багріяха.

— Буде й нетоплено. Збирайся! — сердито блимнув на неї очима чоловік.

— Тиміш мовчки обкутувався в дрантя.

За годину покладали на санки ставку сіток, ломик, колун, дрючок і рушили з двору. На березі їх спинив Дорбань. Новий голова колективу не поїхав на засипку, бо мав справу до кооперативу. Зараз саме туди він і йшов.

Дорбань підійшов ближче до Багрія, зміряв його очима з ніг до голови і суворо заговорив:

Ти оці штуки кинь. Куди ти ото малого тягнеш? Хіба не знаєш, яка то засипка під льод. Дорослі ледве справляються з нею, а ти вирушив із жінкою та хлопцем.

— Яке твоє діло? — визвірився на нього Багрій.

— Діло є. Бо хто ж повинен заступатися за сироту,— спокійно відповів той.— Ти хоч би одягнув хлопця як слід, а то он голими колінами на отакому морозі світить.

Багрій відштовхнув рибалку й потягнув саночки далі, але Дорбань знову заступив йому дорогу.

— Кажу, верни назад хлопця!— Сам можеш хоч і в ополонку головою вниз, а хлопця верни. Бо ми, кажись, візьмемось за тебе. Досить того, що дома визискуєш його, як хочеш. Застудиться малий, то і господарства твого не вистачить, щоб виплатити.

Багрій запінився. З рота йому вискочили незрозумілі хрипливі вигуки. Зненацька він кинув мотузок, що за нього тягнув санки, і вхопився за ломика.

— Геть з дороги!— прохрипів.

Дорбань продовжував стояти нерухомо: спокійний і суворий. Це зовні, а на душі, видно, дуже хвилювався, бо кілька разів сплюнув просто перед себе.

— Ти не жартуй із ломиками. Бо то погана справа.

До них наближався з санками гурт рибалок. Багрій кинув ломика, буркнувши до жінки:

— Вертайте назад.

Сам, убгавши в плечі голову, швидко пішов понад берегом у напрямі сусіднього селища. Дорбань злісно посміхнувся йому вслід, подумавши:

— Ага, злякався куркуль!

Далі провів поглядом Тимоша і міркував:

— Цими днями треба сказати Дарці, щоб забрала хлопця. Полови в колективі почалися, то якимось утримаємо їх. А на весну з хлопця буде неабияка користь. Та й удова тоді роботу матиме. Засольню обов'язково обладнаємо.

Над вечір, коли колективісти їхали вже з засипки, повернувся в селище і Багрій. Повернувся сам не свій. Довго бігав по хаті, то простягаючи до образів із благанням руки й зідхаючи, то бурмочучи прокльони.

Потім послав жінку по Чучманенка. Коли дід прийшов, куркуль спершу не знаходив слів, з чого починати говорити — до того хвилювався. Нарешті прохрипів:

— Біда, діду.

— Яка?

— Вірні розумні люди казали та і в газеті ось написано. Багрій витяг із кешені пожмакану газету. Чучманенко не розумів нічого, але до газети рванувся.

— Я ж читаю свою. Так ніби нічого поганого не зустрічав.

— Ваша, діду, газета окружна, а це столична. Сам їхній Сталін пише.

— Та говоріть толком, що таке,— стривожився дід. Він сам був неписьменний і йому дома газету сини читали.

Багрій оглянувся навколо. Побачивши Тимоша, вигнав його з хати, Дусю теж, а Багріїхи саме не було. Коли лишилися вдвох, господар нахилився до гостя.

— Погана справа, дуже погана. Розумні люди казали та і в газеті про це натякають, що на суходолі—а раз там, то і в нас—по всіх тих селах, де гарнізують оці проклятущі колективи, у багатіших рибалок відбиратимуть усе майно, а їх самих висилатимуть на Сибір.

— Не може бути? — злякано поточився дід Чучманенко.

— Правда. Ось і в газеті так написано. Я хоч і погано читаю, та все ж розберу. Слухайте.

Багрій підніс газету ближче до вікна й по складах почав читати:

„Пе - ре - хо - дім к лікві - да - ці - ї ку - ла - ка, кāk кла - с - са, в райо - нах сплош - ной ко - лек - ті - ві - за - ці - ї“.

— Бачите?

Господар хати прочитав ще кілька речень і згорнув газету.

— З цих слів усе ясно.

— Що ж діяти? І тільки там це робитимуть, де колективи будуть?

— Нуда.

Багрій забігав по хаті, а далі спинився перед дідом і вигукнув:

— Що робити? Колектив наш треба розвалити. Не буде його, може й нас тоді не чіпатимуть. Чортова злидота, видно, зарані про це унюхала й заворушилася... Не одній, а десятком головам треба думати, як краще це зробити.

А трохи помовчавши:

— Рибалок чимся треба обурити проти колективу. А чим?

— Котрі середняки — на свій бік притягнути, — додав Чучманенко.

— Да, вони вважаються совецькими людьми й коли їх роздратувати... Та як це зробити?

Обидва рибалки посідали один проти одного за стіл і, схиливши на руки голови, сиділи в розмислі. Сиділи так довго. Зненацька Багріїв лоб ще дужче зморщився, аж волосся голови насунулося на брови — рибалка натрапив на кінець цікавої думки й намагався вхопитися за той кінець. Згодом лоб розправився, а натомість зарухалися вуси, борода й блиснули задоволені очі. Куркуль схопився на ноги і вдарив рукою по столу.

— Тільки так!

Чучманенко запитливо звів на нього очі. Багріїв наблизився до діда й напівголосно щось заговорив. Чулися тільки окремі слова.

— ...І обов'язково середняцьке... Та коли благополучно, то не тільки в Черекутьках, а і по всіх прибережних селищах колективи розлетяться. Рибалки голови позвертають колективщикам... Тільки так! І нічого зайвих людей сюди вплутувати, щоб не проговорилися. Ми з вами... Треба заздалегідь усе приготувати.

Чучманенко, слухаючи, здивовано кружляв очима в орбітах.

— Це правда.

— А я що кажу. Візьмемося, діду?

Господар і гість стиснули один одному руки.

Тиміш крутився по двору, а з голови не відступала думка.

— Чого це вони його вирядили з хати? І не тільки його самого, а навіть і Дусю.

Напружував хлоп'ячий розум, розмірковуючи.

— Не інакше, як щось погане хочуть зробити колективові.

Зненацька в уяві майнула сьогоднішня Багрієва зустріч із Дорбанем на березі моря.

— А може це вони дядькові Дорбаневі збираються лихе щось зробити.

Бід цієї думки хлопцеві зробилося страшно. Не витримав і тихо увійшов у сіни. Взяв віник, зробив вигляд, що збирається замітати, а сам ближче до хатніх дверей. Чути голоси, але розібрати не може. Тільки й почув хлопець, як Багрій вигукнув:

— Колектив наш треба розвалити!

Далі скільки не силкувався почути, нічого не почув. Згодом відчинилися двері, ледве він відскочити встиг. Понасувавши на голови шапки, вийшли обидва рибалки й пішли на селище...

Другого дня поміж халуп, укритих снігом, в Черекутьках гуляла цікава чутка.

— Колективщики в християнського бога не вірять, а в поганського. Будуть малих дітей, котрі не в колективі, в жертву приносять. А на своїх колективських дияволову печать ставити. У таких дітей, коли підростуть, з'являться роги на лобі, а по всьому тілі виросте шерсть.

Де народилася така чутка, ніхто не знав. Говорили, ніби в містечку на базарі якийсь чоловік у червоноармійському кашкеті з зіркою розказував і бумагу з печаткою показував. Середнячка Карпенчиха, що з усього селища найбільше любила всілякі пльотки, від себе дещо вигадала і вже оповідала таке:

— Зберуться колективщики, як на муштру. Розкладуть перед собою вогнище й почнуть живу дитину припикати з ніг. А коли сплять на попіл, то попелом тим своїх колективських дітей митимуть, щоб швидше шерсть виростала.

— Ой горенько моє! Що ж воно це буде? Мабуть, страшний суд. А з чиїх же починатимуть? — охала сусідка Марина, що мала дитину малу.

— Жеребок кидатимуть, на чие випаде.

Ширилась пльотка, розливаючи отруту серед черекутьківських жінок і чоловіків, що зросли у віковичній темряві, дідівських забобонах. Правда, багато з цього лише

глузували, але знаходились такі, що щиро вірили. Дорбань, почувши, сплюнув.

— Не бісова тобі куркульня! Це ж вони вигадали цю казочку, щоб устроїти палицю в нашу справу... До отакого додуматися. Та нехай вигадують, ми своє робитимемо.

Але і в деяких колективістів з'явилася не то що непевність, а розгубленість. Колективіст Солоха прибіг до Дорбаня й заявив:

— Жінка наполягає, щоб я кидав колектив. Шведуниха її кляла чи що.

Дорбань глянув на Солоху і тому стало соромно. Помулвся трохи в хаті і з тим пішов до себе додому.

Х

У НІЧНІЙ МЛІ

Тимошеві приємно подвійно. Поперше, йому дозволили сьогодні ночувати на печі у великій хаті. От уже місяць, як настали великі холода, а він увесь час дрижаків пік у хатині. Натягував на себе все, яке тільки під руки попадалося, дрантя, та хіба нагрієшся в нетопленому помешканні. А тепер з гарячого череня іде тепліня і наганяє приємну дрімливицю. Солодко злипаються очі.

Подруге, мрії й думи. Вони ще приємніші, ще солодчі і сперечаються з дрімливістю. Мрії в хлопця одні — велике судно. Уява малює найпривабливіші картини:

Світить сонце. Де воно повинно бути? Ага, тільки зішло і витикається з-за кручі, що за Прокопівкою. Саме в цей час дуже вже радісно на морі вилискують грайливі хвилі. З селищного причалу відшвартовується велике судно.

— Якби отаке, що я ото в містечку на пристані бачив. Із двома високими щоглами, з ліхтарями на них, — хлопцеві в голову заскочило нове бажання...

Тиміш стоїть на прові судна. Обов'язково там — аж коло самого виступу кіля. У матросці, безкозирці з лентами, а в руках тримає прапор. І всі з берега махають руками, заздять йому.

Сніг розтане, зразу ж колектив і купить судно — так сказав дядько Дорбань.

— Тоді гроші зароблятиму й мати не голодуватимуть, — думає далі хлопець. — От тільки, щоб чого поганого з колективом не трапилось.

Дуже бо часто він чує в цій хаті похвалку на колектив: розвалити, знищити.

У хаті тихо. Десь на лаві дрімаючи, позіхає хазяйка. Слабо блимає на столі лампа, і коли Тиміш лупає очима, то бачить, як між комином і стелею полохливо мигають тіні, мов би павутиння колишеться.

У хлопцевій голові вже судно змішується з дядьком Дорбанем, а хазяйка Горпина — з тінями над комином. На повіки наче хто попричіплав фунтові гирі — не хочеться ними ворушити. От-от засне. Але в цей час дуже загрюкотіли двері і в хаті зашамотіли люди, обтрушуючись. З лави почувся сердитий хазяйчин голос:

— Де ти ходиш? Вечеряти та спати давно пора.

— Могла б і сама повечеряти, — пробурмотів Багріїв голос.

— Ще рано. Всюди ще світиться, — додав дідів Чучманенків.

Слова найзвичайнісінькі, але голоси були глухі, тремтіли, ніби обидва рибалки дуже замерзли.

У Тимоша сон умчав набік і він мимоволі нашорошився.

— Де Дуся? — спитав Багріїв.

— До Біланів на всю ніч пішла. Уставки вишивати вчитися, — все ще невдоволена відповіла жінка.

— Піди вийми огірків нам, — казав чоловік.

Грюкнули двері, Багріїха вийшла.

— Вип'ємо по чарці, та й у похід.

Голос Багріїв ще дужче тремтів.

— Пху, чорт! — вилаявся він. — Хвилююсь, аж руки трясуться. Чи то ж проспять довго вона? — боязко, майже шепотом, закінчив він.

— До ранку проспять, — спокійніше за господаря відповів Чучманенко. — Та ми за якихось дві години і впораємось.

А звідти просто до Шведуна. Там рибалки у хвилики грають. За північ затягнеться гра, а як ще запропонувати на горілку грати, то й до самого ранку. Треба буде горілки туди захопити.

Помовчали. Знову заговорив дід.

— А нам щастить. Завірюха рушила, усі сліди замете, а тоді...

Чучманенко зробив павзу і тихо та зловісно засміявся.

— Тоді капут колективові.

— Хоч би бог послав,—прохрипів Багрії і замість засміятись — закашлявся.

У Тимоша тривожно стиснулося серце, а Чучманенків сміх ніби морозяні скалочки по шкурі розсипав, такий він був незвичайний, зловісно-погрозливий.

Повернулася з огірками Багріїха і незабаром обидва рибалки зачавкали губами, закусуючи горілку.

Що мить, то все страшніше ставало Тимошеві. Від хвилювання дуже тремтіло тіло. З усіх боків у хлоп'ячу голову наскакували думки.

— Чому капут колективові? Які сліди замете?.. А чого вони так бояться?

Між думками найгостріше коле найближча серцю.

— Невже не буде великого судна і він не стане на йому матросом. І отут у Багріїв доведеться жити. Як йому набридло це! Як він ненавидить хазяїна, що ото завжди проклинає колектив, хоче його розвалити!

Пригадався уривок підслуханої в сінях розмови і в цю мить ненависть подесятерилася. Якби він був дорослий і мав велику силу, то схопився б оце з печі і розчавив би обох ненависних рибалок. Або вперся б головою в задню стіну, а ногами в комин та так би й повалив на тих, що сидять у хаті.

Хлопець мимохіть зробив рух ногою, стукнувши п'ятою об комин. Услід почувся стурбований Багріїв голос.

— Що воно на печі шамотить?

— То Тиміш. Попросився погрітися. В хатині таки дуже холодно,— байдуже відповіла Горпина.

Загуркотів стіл, задзвеніли на ньому пляшки, видно, рибалка схопився на ноги.

— Що!.. Чому ж ти раніш не сказала? — крикнув він. — А ми... Ми тут говорили, — перелякано закінчив.

— Про що говорили? — зацікавлено поспитала Багріїха.

Чоловік не відповів нічого. Тихо підійшов до переділки, відчинив двері і зазирнув на піч.

— Тимоше, а Тимоше! — напівголосно гукнув.

Хлопець принишкнув. Лише не міг опанувати хвилювання — дрібно тремтіло все тіло.

— Ти спиш? — ще раз гукнув Багрій, і про себе трохи заспокоєно, ніби розмірковуючи, додав: — Нуда спить.

Багріїшину цікавість, не зважаючи на її кількаразове запитання, не задовольнив ніхто. Коли Багрій повернувся до стола, Чучманенко його заспокоїв.

— Між нами, здається, ніякого такого зайвого розговору не було.

Горпина нашорошила вуха, але дід більше не сказав нічого.

Тимошеве нервове напруження зросло до неймовірності.

— Вони і його бояться. Що ж вони замишляють?

Тимчасом рибалки почали збиратися. Чучманенко уже вийшов у сіни. Горпина спинила в хаті чоловіка і почала докоряти.

— Що з тобою сталося? І хвилинки дома не всидиш — усе десь шляєшся.

— Не шляюсь, а діло роблю. До Шведуна з дідом підемо.

— У карти, мабуть, грати.

— Може й грати. Не твоє діло! — обірвав її Багрій і вийшов з хати. Жінка вилаялася вслід.

Не розуміючи, для чого він це робить, Тиміш похапливо підвівся і швидко почав натягати на себе штани, дрантя, що під руку попадалося. Ще похапливіше зліз із печі. На лаві лежала Багрієва стара жілетка, він і її натяг на себе, на голову насунув дядькового ж верблюжого бриля. Потім почав узуватися в хазяйчині старі ботинки. Довго не міг попасти в них ногами.

— Ти куди? — спитала Багріїха, прибираючи з стола посуд.

— На двір.

Хлопцеве хвилювання хазяйка зрозуміла по - своєму.

— Долежався. Не міг раніше вибігти до вітру.

Тиміш був уже в сінях. Коли на дворі пухнасті сніжинки впали на його гаряче обличчя, хлопцеві в голові постало запитання :

— Що робити?.. Ага, побіжу до дядька Дорбаня.

Аж тепер зформувався певний намір. Хлопець кинувся по-під хатою. Біля повітки щось зашамотіло і він спинився. Звідти почулося невиразне бурмотіння і голосне Багрієве запитання:

— То ти, Горпино? Лягай спати, бо я пізно повернуся.

Багрій Тимошеву темну постать під стіною, видно, прийняв за жінчину. Хлопець стояв оцепеніло й нічого не відповів. Бачив, як від повітки відокремились дві темних постаті й на тлі рухливих пухнастих сніжинок попливли в напрямі пустирів, що тяглися аж до самого морського берега. Знову в хлоп'ячій голові гостро довбонула думка :

— Побіжу я до дядька Дорбаня, а тимчасом сліди припадуть снігом... Нуда, сліди замете. Вони ж і в хаті так говорили. А тоді... Ні...

Напівсвідомо, підкоряючись якійся новій думці, хлопець, замість іти до Дорбаня, рушив услід за рибалками. Постаті вже зникли в сутені. Але Тиміш бачив під ногами яскраві сліди на снігу. Так дійшов аж до берега. Сліди вели далі у відкрите море. Хлопець починав ніби догадуватися по - своєму.

— Колектив висипав учора посуду під кригу, так це вони, мабуть, ідуть викрасти її.

Прискорив кроки. Спереду заманячили тіні.

— Помітять,— майнула думка і він спинився. А спинився — стало одразу страшно. До цього він увесь час був у полоні нервового напруження і про страх не думав. Самі ноги його повернули назад і хлопець зробив кілька кроків. Зненацька, в уяві привабливим малюнком промайнула його укохана мрія.

— Він стоїть у матросці на прові великого судна.

Ще поруч, в уяві ж, мов з темряви, виринуло материне схудле й заплакане обличчя, а на руці, мов і тепер, відчув гарячу сльозу.

Усе це домалювала в голові реальна вже думка.

— Не стане колективу, не бути йому матросом, а мзи тоді завжди голодатимуть і плакатимуть.

Тиміш зціпив зуби, на мить заплющив очі, а тоді повернув і бігом кинувся по сліду рибалок. Поки біг, мов би не так і страшно було, а втомився, став іти помалу, знову обступили страхи. Холоду не відчував через свій душевний стан — це раз, а подруге, потеплішало надворі, наче повертало на відлигу і сніг ішов мокруватий.

Хлопцеві здавалося, що він багато-багато пройшов, а рибалок ще й досі не наздогнав, тільки сліди їхні на тонкому шарі снігу бачив.

— Чи ще довго доведеться йти?

Не встиг так сам себе запитати Тиміш, як до вухів його наче долетів відголосок людської розмови. Той відголосок породила тільки його уява — не чути нічого було, але хлопець спинився.

— А що, як піймають його?

До цієї хвилини хлопець не думав про це.

— Вони ж битимуть, а може і... вб'ють.

На мить у грудях завмерло серце, а далі гулко закалатало на сполох. Голосно цокотіли зуби і самі по собі підігнулися коліна. Це продовжувалося одну хвилину. По тому враз, наче його вихор підхопив, хлопець зірвався з місця і щосили кинувся геть, сам не розбираючи куди. Біг, аж поки дико вирячені очі його раптом не помітили спереду якусь темну пляму. Тоді ойкнув і лячно присів. Заплющив очі і з нелюдським виттям, мов прибите цуценя, кинувся у бік...

Темна пляма, що він її так перелякався, була купа криги, яку колись нанесли на мілину хвилі.

Уже по довгому часі, недалеко від того місця, де вперше Тиміш відчув страх і кинувся тікати, в рухливій сутені замаячили дві постаті. Чулася напівголосна розмова.

— Мов би кричало, — чувся стурбований Багрійв голос.

— То собака вив, — заспокоював Чучманенків.

Обидва рибалки, часто спиняючись, пильно придивлялися навкруги.

— Нуда, собака, — стояв на своєму дід.

Уже коли доходили до берега, страхи їхні трохи пройшли.

— Тепер що буде, те й буде, — пробурмотів Багрій.

— Нічого не буде, а колективові біди не минути, — відповів Чучманенко. — Завірюха більшає, до ранку ніяких слідів не буде. Ходім до Шведуна тепер.

Черекутьки зустріли їх мовчазно. Лише в деяких халупах несміливо блимали вогники.

ХІ

ПРОВОКАЦІЯ

Ще вдосвіта селище розбудила тривога. Від хати до хати перебігала Ониська Короткова, розпитувала і плачучи розповідала про своє горе, а за нею вслід повзла дивовижна чутка, обростаючи на кожному кроці пльотками і зростаючи, як снігова грудка, покочена з гори.

— У Ониськи дитину вкрадено.

Ця чутка спершу приголомшувала цікавого і згодом уже починалися розпитування, перекази.

— Як? Коли?

— Уночі. Спала, а сіней забула засунути, так воно й підкралося. Та у нас рідко ж їх хто засуває. Серед рибалок злодіїв немає, та й багатства великого.

— Розказує молодиця, що тільки очі стулила, аж луп — дитини немає.

— Може підпила. Розказують, що вчора в неї була складчина.

— Ні. Поспівали трохи молодиці та й розійшлися. Горілки мало було.

— Кому та дитина здалася? Ото світ настав. До младенців добираються.

Ониську Короткову всі знали. Молодиця інколи не любила з чаркою розминатися. Та й було за віщо: чоловік у Бердянському в порту служив і багато заробляв.

Удосвіта почалася тривога, а до ранку вже гули Черекутьки, як вулик бджоляний, весняний.

У Шведуновій хаті до ранку зборище. Захопилися грою завязті картівники. Всеньку ніч грають, бо цікава гра. Чучманенко з Багрієм програли вже дві півкварту, розпили їх, і господар хати, що грає з сусідою Біланом, ще хоче виграти.

Ониська забігла й туди. Всі здивувалися, а Багрій поспівчував.

— Отаке горе. Ти пошукай краще, може воно де залізло в хаті.

Молодиця обурено глянула на нього заплаканими очима.

— Хіба це голка?

Обвела одчайдушним поглядом присутніх і знову вискочила на вулицю. Коли вона вийшла, дід Чучманенко, пильно дивлячись на Шведуна, зауважив:

— Бога забули, колективи всілякі почали вигадувати — от воно таке й робить.

Багрій, скрививши обличчя в усмішку, роблево жартував.

— Нам боятися, що крадемо дітей, не приходитьсья. Цілу ніч свої діла робимо.

На вулиці Ониська здибалася з пльотницею Карпенчихою.

— Чула, молодице, про твоє горе, чула, — зустріла та. Взяла молодицю за руку і відвела на бік, хоч це й не потрібно, бо близько нікого не було. Таємниче зашепотіла:

— Оце, Онисько, починається. З твоєї нещасної голівоньки почали. То ж діла колективщиків. Чула балачки про них? Дітей у жертву приносять. Вони й твою дитину викрали.

Короткова витріщила очі й закліпала повіками.

— Учора ввечері в Дорбаненка було їхнє колективське зборище, — продовжувала Карпенчиха, там і треба кінців шукати.

Не дослухавши, Ониська зірвалася з місця й стрімголов кинулася по вулиці. Добігла до Дорбаневої хати й несамовито постукала в двері.

Рибалка ще не вставав і вийшов відчинити в одній білизні. Не встиг відкрити дверей, як молодиця вчепилася йому в сорочку, так і полетіло шмаття. Дорбань відпхнув молодицю.

— Що з тобою? Ти збожеволіла?

— Де ти подів мою дитину? Віддай її зараз! — безтямно закричала Короткова.

У рибалки від здивування полізли догори брови.

— Яку дитину? Ти говори толком, а то сорочку порвала. Ходім у хату.

Уже в хаті і то через деякий час Дорбань, нарешті, зрозумів, що трапилось, і розсердився.

— Чи ти не здуріла? У тебе розум в голові чи сміття? Таке тільки божевільному може прийти в голову.

Але згадав балачки по селищу, що з них він раніше тільки глузував, і захвилювався.

— Може й тут дуки штуку яку викинули?

Ониська, не дочекавшись відповіді, рванула востаннє його сорочку й побігла на двір. Летіла вулицею й несамовито кричала:

— Люди, рятуйте! Допоможіть! Колективщики дитину викрали!

До цього хто хоч і мав у голові таку думку, але голосно її висловлювати не насмілювався. Тепер же всі заговорили одверто.

— Нуда вони. Говорив же ото в містечку чоловік у червоноармійському кашкеті.

— Може вже й зарізали, чи втопили, — хтось висунув гадку.

Молодиці напустилися на Мокріїху. Та з жахом на очах відмахувалася руками.

— Побійтеся бога, люди добрі! Де це чувано? То брехня все. От вам хрест. Я ж православна, до церкви ходжу.

Хтось уже давав певні вказівки — видно, Карпенчиха постаралася.

— У Дорбаня вчора збиралися колективщики. Це вони з приводу Онисьчиної дитини.

То там, то там поміж черекутьківськими халупами, що на тлі блілого ранку, вкриті сніговим простирадлом, здавалися ще меншими і безпомічнішими, збиралися купи людей. Усюди одні балачки. Подекуди вже чулися обурені вигуки і погрози у бік колективу.

Багрій та Чучманенко переходили з одної купи до другої і подавали свою думку.

— Потрусити в Дорбаня треба.

— Гурти людей збільшувалися, балачки й обурення зростали.

Чучманенко, пошепотівшись із Багрієм, узявся вести провід. З'явився коло найбільшої юрби людей і закричав :

— Такого, люди добрі, на нашому віку ще не траплялося. Властей у нас немає, то давайте діяти всією громадою. Ходімо трусити Дорбаненка, а за ним і інших колективщиків. Раз бевкають, то доля правди в цьому є.

Цих слів було досить. Уся юрба так і посунула за дідом. По дорозі до неї приставали ще люди і до Дорбаневої хати прийшло майже пів селища.

Дорбань спершу розкричався і не пускав до хати. Він стояв на порозі, лаявся, соромив рибалок, але не зустрічаючи серед натовпу співчутливих поглядів і чуючи глухі погрози, сплюнувши, махнув рукою. Нагодилася і селищна вчителька, старенька вже та зморщена бабуся. Вона теж кинулася умовляти людей.

— Товариші, з нас увесь беріг сміятиметься, — говорила вона. — Про дитину треба заявити в сільраду та в міліцію, а свавільства робити не можна.

Але її не слухали. Рибалки посунули в Дорбаневу хату, інші кинулися до сусіди, теж колективіста.

Дорбань за хвилину збагнув становище. Підійшов до Мокрія, що був тут же, і пошепки сказав йому:

— Бачиш, що робиться. З цього місця мені не рушити, коли це не куркульські штуки. Біжи зараз же в Стокопани в сільраду. Там наш уповноважений Самсунь. Нехай він бере голову сільради, міліціонера і негайно вирушає сюди. Може трапитися непоправиме лихо. Про все їм розкажи...

Мокрій щодуху кинувся геть.

Рибалки в Дорбаня нічого не знайшли й кричали, щоб іти всіх до одного колективістів обшукувати: Але тут дід Чучманенко подав нову думку.

— Хіба в хаті вони держатимуть? У морі треба шукати. Колективська посуда там висипана, то й дитину може висипали для приманки.

Люди в натовпі вхопилися за ці слова. Схвально загули.

Першою кинулася з селища Ониська, за нею десятків зо-два рибалок: чоловіків і жінок. Коли вони були на блискучо-білій поверхні льоду, — завірюха на ранок перестала і сонце вже світило — за ними посунули ще цікаві. Кілька колективістів, на чолі з Дорбанем, ухопилися за це.

— Ходім, подивимося. Переконаєтесь, що ви дурні.

На березі Багрія спинила Горпина. Куркуль досі ще не навідувався додому. Жінка заклопотано повідомила його:

— Тиміш наш десь подівся, з вечора ще немає.

Багрієві не до наймита. Він захопився своєю справою. Забувши вчорашні подробиці, він байдуже кинув:

— Може в матері. Ти ходила?

Горпина про це не подумала й повернула на селище.

За півгодини Ониська, а за нею й передні рибалки були вже за три кілометри від берега, де засипана колективська посуда. Від самого берега, аж до того місця — поодинці й купками поспішали цікаві.

Дід Чучманенко відразу ж почав розпоряджатися. Відчепили біля першої ополонки забрундучений якір, а в другій ополонці піймали вірьовку посуду і почали витягати її. За хвилину звідти почувся надлюдський жахливий крик, а перегодом зловтішний Багріїв:

— Ось, громадяни, які наші колективи!

У його руках на гачку посуду теліпалося нерухоме синьо-сизе тіло дитинчати. Жах скував уста присутніх — усі мовчали. Вже по хвилині з пронизливим виттям кинулася до дитини Ониська, відчепила з гачка й, причитуючи, притиснула до грудей. Дорбань рванувся було до ополонки, а потім із змертво-блідим обличчям відсахнувся назад. Із рота йому вихопилося хрипляве рикання.

— Хто ж це?

Ті, що не дійшли до засипки, помітивши, що там твориться щось незвичайне, почали бігти й незабаром коло ополонки зібрався великий натовп. Усі ойкали, жахалися.

— Це вонючі колективщики. Бий їх! — зненацька люто вигукнув Багрій.

Хтось ударив Солоху, кілька душ кинулось до Дорбаня, але розсудливіші почали розбороняти.

— Цього не треба робити, треба спершу допитати.

— Давай совєцьку власть сюди! Нехай вона подивиться! — вигукував дід Чучманенко.

Тимчасом із боку селища на санях під'їхав якийсь чоловік. Схопився з саней і підбіг до людей. Побачивши блідого Дорбаня, він протиснувся до нього, нахилився і тихо щось заговорив. Навколо вороже загули.

— Це теж колективщик. Із Прокопівки. Бач, умовляються Допитати їх усіх! Допитати!

Погрозливо вимахуючи кулаками, до Дорбаня насунули розчервонілі обличчя.

— Не допитувати, а в ополонку! — знову вигукнув Багрій.

Той, що приїхав, розгублено крутився й намагався щось сказати, але йому заважали крики.

Потім ураз, як по команді, завирував натовп. Звалили Солоху, Дорбаня.

От-от бути нещастю. Аж нова подія.

З невикритою головою, з розпатланим волоссям до натовпу примчала висока й худа Нещадимиха. Простягаючи до людей руки, захилинаючись у сльозах, вона одчайдушно закричала:

— І мого Тимоша немає! Пропав десь хлопець! Знайдіть його, люди добрі!

Натовп на хвилину нерухомо заціпенів. Хтось крикнув:
— Так воно не тільки за малих дітей колективщики беруться, а й за великих. Шукай, братці, ще!

Покинувши Дорбаня та Солоху, рибалки рушили до ополонк витягати посуду. Прокопівський рибалка хотів скористуватися моментом і побіг до саней, але його помітили, наздогнали і звалили на лід.

— Куди? Жди тут своєї долі.

З благанням, простягаючи догори руки, ридала Нещадимиха. Далеко осторонь, мов п'яна, тиснучи до грудей мертве тіло, ходила Ониська Короткова й не по-людському вила...

Рибалки розбрелися вздовж усіх ополонк засипки й захопилися роботою. Ті, що стерегли колективістів, теж більше дивилися в їхній бік. Ніхто не помітив, як із Черекутьок до засипки скочки біг верхівець. Коли він був недалеко, хтось гукнув:

— Міліція!

Крайні рибалки повернули голови. Від інших ополонк теж помітили верхівця і почали підходити ближче, збиратися до купи. Міліціонер підбіг до крайніх рибалок і закричав:

— Що трапилось! Чого народ зібрався на морі?

Наперед просунувся дід Чучманенко.

— Ага, власть! Тебе то нам і треба.

— Колективщики дитину задушили! — підхопив Багрій.

Міліціонера оточили зо всіх боків і перебиваючи один одного, почали оповідати про подію.

— Де дитина? Давай її сюди, — второпавши трохи, розпорядився міліціонер.

Кілька рибалок побігли по Ониську.

У Солохи та й інших колективістів відлягло від серця. Смертельний переляк зник з їхніх облич, Дорбань злісно спльовував. До нього підійшов прокопівський рибалка.

— Я тепер починаю все розуміти. Тепер ясно, що це за історія. От анахтеми! — раптом він вилаяв когось. Але Дорбань не слухав рибалку. Він побачив Самсуня, що разом із Стокопанським головою сільради під'їздив на санях, і поспішив назустріч. Прокопівський рибалка угледів.

Нещадимиху, що з причитуванням благала щось у міліціонера, підбіг до неї і відвів на бік.

— Заспокойся, молодице. Твій хлопець живий і зараз у Прокопівці.

Нещадимиха неймовірно глянула на рибалку.

— Живий?

— Нуда.

У жіничних очах промайнула надлюдська радість. Вона рвучко вхопила рибалку за руку й палко вигукнула:

— Де він? Веди мене зараз.

Будь-як заспокоївши Нещадимиху, рибалка побіг слідом за Дорбанем. Коло саней він похапливо розповідав Самсуневі та голові сільради:

— Уночі це було. Один із наших колективістів, що живе над самим берегом, вийшов на двір. Прислухався, аж з моря чути крик — не то собака виє, не то шакалка. Став прислухатися далі — ніби дитячий плач. А тут сніг в очі ліпить, нічого не видно. Ухопив він дрюка і пішов на крик. Незабаром побачив у сутені хлоп'я. Рибалка до нього, а хлопець тікати геть. Та, видно, добре витомився він, бо рибалка піймав швидко. Привів до хати, гукнув мене. Почали вдвох розпитувати і нічого не можемо зрозуміти. Хлопець плаче, та все згадує Багрія та Чучманенка, що вони пішли колектив розвалювати, а він за ними стежив, потім злякався й побіг... Звичайно, хто ваших Багрія та Чучманенка у нас не знає, і ми догадалися, звідки хлопець. Напоїли його чаєм і поклали спати. А на ранок я поїхав у Черекутьки. На березі чую, трапилася подія, бачу — люди на морі, я й повернув сюди. А потім ледве сам голови не загубив. Тепер для мене все ясно. Мертва дитина — це діло Чучманенкових та Багрієвих рук.

Голова сільради, порадившись із Самсунем та Дорбанем, гукнув міліціонера, що, оточений юрбою, допитував когось із рибалок. Міліціонер, вислухавши голову, повернувся до юрби. Під'їхав до Чучманенка з Багрієм, що стояли поруч, і суворо наказав їм:

— Ви заарештовані. Ідїть за мною.

Юрба ойкнула приголомшена і здивована до краю.

— По якому праву? Це безпорядки! Колективщиків заарештовуй!

Спробував було зарепетувати Багрію, але, зустрівши суворий міліціонерів погляд, замовк і похнюпив голову.

Того дня у своїй хаті радісний Тиміш жваво розповідав голові сільради про те, як він почув на печі розмозу Чучманенка з Багрієм, як затурбувався і як стежив за ними на морі, а потім, злякавшись, утік. Наприкінці він тихо сказав:

— Вони хотіли колектив розвалити, а мені боляче стало. Колектив купить велике судно, й мене...

Зустрівши співчутливий Дорбанів погляд, хлопець не договорив і зашарівшись замовк.

Нещадимиха сиділа в кутку і, слухаючи синове оповідання, не зводила з нього закоханого погляду. Інколи хитала головою радісна й щаслива.

На слідстві Чучманенко з Багрієм довго не запералися. Розповіли, як одна з дідових невісток на складчині підпоїла Ониську. Потім вони викрали дитину й задушили її. А перед тим, як нести на море, зайшли випить для сміливості, а дитину залишили в Багрієвій повітці. Зробили все це для того, щоб потім звалити на колективістів і підбурити рибалок проти них. І чутки відповідні заздалегідь розпустили...

XII

У НОВУ ПУТЬ

Теплі подихи гарбія¹⁾ лоскотали широку крижану поверхню моря. Від того лоскоту всюди на кризі з'явилися сльози—таловини. Потім зненацька налетіла широка²⁾, розколола зимові кайдани моря, розтрощила на шмаття й рознесла геть на всі боки. Знову вільно загойдалися синьоблискучі, вічно-рухливі хвилі.

1) Гарбій — південно-західний вітер.

2) Широка — південно-східний вітер.

Було над вечір. Рання весна уже парувала на суходолі теплиною, але море ще дихало зрадливою прохолодою. Свіжав грего.

На черекутьківському причалі на деякому віддаленні від берега відшвартовувалося велике двощоглове моторове судно. Ввесь час від берега відпливали човни, перевозячи на судно гачки, сіткоматеріяли. Кілька жінок допомагали навантажувати човни. Між ними й Нещадимиha. Все ж така худа й висока, але мов би вже розгладилися на обличчі передчасні глибокі зморшки і по-новому світилися її очі. Не видно було в них колишньої безпросвітньої скорботи, сяяло в них тихе щастя.

Ось молодиця випростала спину. Мимоволі погляд упав на судно і помітив на борту маленьку, знайому постать. На очах ще виразніше засвітилося радісне щастя. Нахилившись знову до роботи, не зідхнула, як це бувало колись.

Тепер не журиться вечорами Нещадимиha, бо думка, що її давно колись заронив у голову Дорбань, перетворилася в упевненість.

— У колективі не пропадемо...

На судні піднімали якоря. Кілька колективістів, напружуючи свої сили, тягли за товстий, залізний якорний ретязь. Гиміш, щоб довести свою стараність, теж ухопився за кінець ретязя й, вибиваючись із сили, тягнув. Дорбань, що був за шкіпера на судні, побачив це й лагідно зауважив хлопцеві:

— Кинь, Тимоше, то робота не про тебе.

Хлопець відійшов на бік і засумував. Дорбань підбадьорив його.

— Нічого. Для тебе теж діло знайдеться. Інакше, для чого б я тебе матросом узяв. Та ось і зараз -- катай, по-засвічуй ліхтарі.

Тимошеві дали сірники й він, як кішка, по мотузяній драбинці виліз на передню щоглу і, не зважаючи, що грего вже посвіжав добре, хвацько засвітив ліхтар. Те ж саме зробив і на задній щоглі. Дорбань похвалив.

— От бачиш. А ти засумував. Робота знайдеться. Станемо на полови, рибу патратимеш, із гачків її зніматимеш.

Загуркотів мотор і судно рушило вперед у нову, незвичайну для нього путь: До цього маріюпільський непман перевозив на ньому вантажі й набивав собі кешеню грішми, а тепер мусить послужити воно колективським половам.

Грего свіжав. На високих хвилях запустували баранці. Судно, розрізаючи їх, ледь-ледь хиталося.

Тиміш стояв на прові і задумливим поглядом стежив за морем. Ось спереду виросла висока хвиля. Хлопець мимоволі примружив очі й пригадав ту жахливу хвилину в день батькової загибелі, коли він у відчаї дивився на таку ж хвилю. На мить завмерло серце, він дуже здригнув і відкрив очі. Розбившись об кіль, зникла висока, пінлива хвиля, а судно лише помалу хитнулося. Одразу обличчя в хлопця просвітліло й навіть ластовиння з нього зникло, аж мов би покрасивішало воно.

На душі забуяла радість — його мрії здійснилися. Хотілося закричати, всім розказати про ту радість. Обернувся навколо — на чардаку нікого. Всі полізли в кубрик. Лише пустотливими кривульками розсипалися на вітрі на кормі іскри з люльки стерничого.

Тоді Тиміш тихо підійшов до високої товстої щогли й закохано обняв вогкувате дерево.

Він, як і судно, починав нову життєву путь.

КІНЕЦЬ

Травень - червень 1930 року
м. Харків.

ЗМІСТ

	Стор.
I. Море посиротило	3
II. Горе рибальське	13
III. Борсання в житті	19
IV. На новому місці	28
V. Шматок чужого хліба	35
VI. Куркульські хитрощі	43
VII. Вітри осінні, вітри весняні	49
VIII. Сполохи	56
IX. Початок нового життя	64
X. У вічній млі	70
XI. Провокація	76
XII. У нову путь	84

652-13

6859

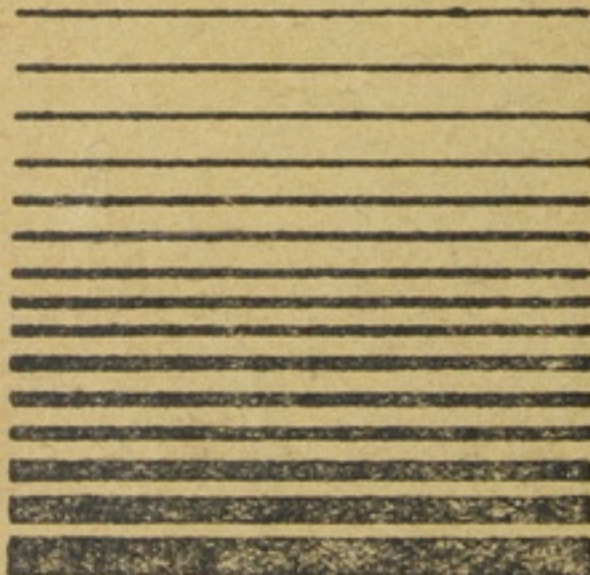
РЛ
№ 3129

НАСТУПНА (10) КНИГА

== НОВА ПОВІСТЬ

ПАВЛА ХУТОРСЬКОГО

СИНИЙ КАМІНЬ

Ціна 20 коп.

"УКРАЇНСЬКИЙ
РОБІТНИК"

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ: на 12 міс.— 2 крб.,
на 6 міс.— 1 крб. 20 к., на 3 місяці — 60 коп.
Ціна окремого номера—20 коп. Передплату
приймають: Вид-во „Український Робіт-
ник“ Харків, Палац Праці, філії та упов-
новажені вид-ва, усі поштові контори.